

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
БАС ПРОКУРАТУРАСЫ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БАС ПРОКУРАТУРАСЫНЫҢ ЖАНЫНДАҒЫ
ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫ

ОРМАН ӨРТТЕРІ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША
СОТҚА ДЕЙІНГІ ІС ЖҮРГІЗУ ӘДІСТЕМЕСІ

ПРАКТИКАЛЫҚ ҰСЫНЫМДАР

Қосшы, 2025

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
БАС ПРОКУРАТУРАСЫ**

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БАС ПРОКУРАТУРАСЫНЫҢ ЖАНЫНДАҒЫ
ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫ**

**ОРМАН ӨРТТЕРІ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША
СОТҚА ДЕЙІНГІ ІС ЖҮРГІЗУ ӘДІСТЕМЕСІ**

ПРАКТИКАЛЫҚ ҰСЫНЫМДАР

Қосшы, 2025

**ОРМАН ӨРТТЕРІ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША
СОТҚА ДЕЙІНГІ ІС ЖҮРГІЗУ ӘДІСТЕМЕСІ**

ПРАКТИКАЛЫҚ ҰСЫНЫМДАР

**Кравченко Алексей Иванович
Сәдібеков Бахытжан Исламбекұлы
Байконыр Ернар Байжанұлы
Каратаев Берик Сартаевич
Калмурзина Зарина Жандарбековна**

ӘОЖ 343.126

КБЖ 67.40

О-69

Рецензенттер:

Д.А. Бакаев – Қостанай облысы прокурорының орынбасары;

А.Ш. Ещанов – Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институтының Жалпы заң пәндері кафедрасының профессоры, заң ғылымдарының докторы, профессор.

Орман өрттері туралы істер бойынша сотқа дейінгі іс жүргізу әдістемесі: практикалық ұсынымдар / А.И. Кравченко, Б.И. Сәдібеков, Е.Б. Байқоңыр, Б.С. Каратаев, З.Ж. Калмурзина. – Қосшы: Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы, 2025. – 66 б.

ISBN 978-601-82186-7-5

Бұл әдістеме орман өрттерімен байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтарды сотқа дейінгі тергеу бойынша жедел-тергеу бөлімшелері қызметкерлерінің іс-қимыл алгоритмін қамтиды.

Басылым тергеушілерге, анықтаушыларға, прокурорларға, сондай-ақ жоғары оқу орындарының оқытушыларына, магистранттары мен докторанттарына, соның ішінде ведомстволық оқу орындарына арналған.

ӘОЖ 343.126

ББК 67.40

О-69

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының Оқу-әдістемелік кеңесінің шешімімен басылымға ұсынылды (2025 жылғы 19 наурыздағы №10 хаттама).

© Құқық қорғау органдары академиясы, 2025

© Кравченко А.И., Сәдібеков Б.И., Байқоңыр Е.Б., Каратаев Б.С., Калмурзина З.Ж. 2025

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР:

ТЖМ Академиясы	Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрлігі М. Ғабдуллин атындағы азаматтық қорғау академиясы
СЖҚІА	Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі
ҚМА	Қазақстан Республикасының Қаржы мониторингі агенттігі
ЖЖМ	жанар-жағармай материалдары
ІМАД	Ішкі мемлекеттік аудит департаменті
Қазавиақұтқару АҚ	Қазақ авиациялық өрт сөндіру және авариялық-құтқару қызметі
ҰҚК	Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитеті
ОШ және ЖДҚК	Орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі қорғау комитеті
МПА	мобильді пилотсыз аппараттар
ІІМ	Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі
ТЖМ	Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрлігі
НҚА	нормативтік құқықтық актілер
РММ	Республикалық мемлекеттік мекеме
ӨСЖ	өртті сөндіру жетекшісі
ЖТТ	жедел-тергеу тобы
ОШМ	орман шаруашылығы мекемесі
ҚР ҚК	Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі
ҚР ҚПК	Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі

МАЗМҰНЫ

КІРІСПЕ.....	6
1. ОРМАН ӨРТТЕРІ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША ЖЕДЕЛ-ТЕРГЕУ ТОПТАРЫНЫҢ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ	
1.1 Алғашқы шешімді талап ететін мәселелер.....	8
1.2 Орман өрттері туралы істер бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру тәртібі.....	13
2. ОРМАН ӨРТТЕРІН ТЕРГЕУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ТАКТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	
2.1 Өрттерді тергеу кезіндегі тергеу және өзге де іс-әрекеттер. Нормативтік құқықтық актілерді зерделеу және талдау.....	17
2.1.1 Оқиға орнын қарап-тексеру.....	19
2.1.2 Процеске қатысушылардан жауап алу (Қостанай облысындағы Өуликөл ауданы мен Абай облысындағы өрттер мысалында).....	25
2.1.3 Тінту: оны ұйымдастыру және іс жүргізу тактикасы.....	31
2.1.4 Алу.....	33
2.2 Дәлелдеу процесінде мамандарды тарту және сараптамалық зерттеулер тағайындау.....	33
3. СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУДІ АЯҚТАУ	
3.1 Қылмыстық жауаптылыққа тартылуға жататын тұлғалар.....	39
3.2 Қылмыстық әрекетті саралау және бұлтартпау шарасын таңдау.....	40
3.2.1 Өуликөл ауданындағы өрт бойынша қылмыстық іс туралы.....	41
3.2.2 Өуликөл ауданында өрттің шығуына әкеп соққан қызметтік өкілеттіктерді теріс пайдалану фактісі бойынша қылмыстық іс.....	44
3.2.3 Абай облысындағы өрт бойынша қылмыстық іс туралы.....	50
ҚОРЫТЫНДЫ.....	61
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ.....	63

КІРІСПЕ

Орман биосфераның ең маңызды құрамдас бөліктерінің бірі болғанына қарамастан, орман экожүйелері жыл сайын табиғи және антропогендік жағымсыз әсерлерге ұшырайды. Олардың ішінде ең қауіпті және кең таралғаны – орман өрті.

Статистикалық деректерге сәйкес, 2019-2024 жылдар аралығында Қазақстан Республикасында 3,7 мыңнан астам орман өрті тіркелген. Өрт шарпыған орман аумағы 563 млн гектарды құрады, ал материалдық шығын 45 млрд теңгеден асты.

Республикадағы орман шаруашылықтары ірі өрттерге әртүрлі себептерге байланысты дайын болмады: тиісті қаржыландырудың жоқтығы, өрт сөндіру машиналарының жеткіліксіздігі, ескірген нормативтер және т.б. Аталған мәселелер Қостанай облысында (2022 жыл) және Абай облысында (2023 жыл) орын алған ауқымды өрттердің басты себептері болды. Бұл өрттер адам шығыны мен орасан зор орман шығындарына алып келді.

Аталған фактілер бетбұрыс кезеңі болды, және қазіргі уақытта мемлекет оларды жою және болашақта қайталануына жол бермеу бойынша жүйелі жұмыс жүргізуде.

Сонымен қатар, құқық қорғау органдарының жедел-тергеу құрамында орман өрттерін тергеу бойынша қажетті дағдылардың жоқтығы анықталды, ал қолданыстағы әдістемелік нұсқаулықтар не ескірген, не осы санаттағы қылмыстық істер бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексерудің барлық барысын толық әрі нақты реттей алмайды.

2022-2023 жылдары Бас прокуратураның Сотқа дейінгі тергеп-тексеру қызметі Қостанай облысы мен Абай облысындағы ірі орман өрттері бойынша қылмыстық істерді аяқтады.

Тергеу барысында заңнамалық реттеуді талап ететін проблемалардың үлкен тобы анықталды, олар ұзақ уақыт бойы тиісті назардан тыс қалған еді.

Қылмыстық істердің күрделілігі, көптеген нұсқаларды пысықтау, әртүрлі тергеу әрекеттерінің көптігі аналитикалық жүктемені тікелей арттырады және одан әрі тергеу жоспарын құруға тікелей әсер етеді.

Бұл құқық қорғау органдары мен прокуратура қызметкерлерінің білімін үнемі жетілдіруді, тергеуге әртүрлі тәсілдерді қолдануды, заманауи технологиялардың жетістіктерін қабылдауды талап етеді.

Мәселен, аталған істерді тергеу кезінде дрондар, тікұшақтар, мобильді зертханалар және т.б. табысты қолданылды, олар көпқырлы визуалды талдау мүмкіндіктерін ұсынып, жасырын іздер мен жағдайлардың заңдылықтарын анықтауға мүмкіндік берді.

Сонымен қатар, аталған категориядағы қылмыстық істерді тергеу кезінде тек өрттің себептерін анықтап қана қоймай, оған ықпал еткен жағдайларды, сондай-ақ кінәлі тұлғаның мақсатын (егер орманды

қасақана жою жағдайы болса) ескеру қажет. Соңғы жағдай, бұл қылмыстардың көп бөлігі басқа қылмыстық құқық бұзушылықтармен байланысты болуымен түсіндіріледі.

Мысалы, Қостанай облысындағы өрттің негізгі себебі өрт қауіпті кезеңде орманда өрт сөндіргішсіз және ақаулы техниканы пайдаланған ағаш кесушілер болды. Бұл әрекет Басаман орман шаруашылығы мекемесінің басшысының тікелей рұқсатымен және бақылауымен жүзеге асырылған, ол өз қызметтік өкілеттігін теріс пайдаланған.

Өз кезегінде Абай облысында адам өлімінің себебі орман мекемесінің бірінші басшылары тарапынан өртке қарсы талаптарды өрескел елемей болды.

Бұл қылмыстарды тергеудегі негізгі міндет – өртпен байланысты барлық жағдайларды зерттеу, себептерін анықтау және оның пайда болуына кінәлі тұлғаларды анықтау.

Жалпы, орман өрттеріне қатысты қылмыстық істер мен нормативтік құқықтық құжаттарды талдау, орман өрттерін тергеудің жаңа формалары мен әдістерін тұрақты енгізу және қолдану қажеттілігін көрсетті.

Әдістеменің объектісі – орман өрттері туралы қылмыстық істерді тергеуді ұйымдастыру процесі.

Мақсаты – сотқа дейінгі іс жүргізу алгоритмін қалыптастыру.

Мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді шешу қажет:

- Қостанай облысы мен Абай облысының аумағында 2022-2023 жылдары болған орман өрттері туралы қылмыстық істерді тергеуге талдау жүргізу;

- тергеу әрекеттерінің қолданыстағы алгоритмін дамыту;

- тергеудің нәтижелілігін арттыру;

- тергеу органының кәсіби дағдыларын қалыптастыру.

Барлық аталған міндеттер осы әдістемелік ұсынымдарда қаралатын болады.

1. ОРМАН ӨРТТЕРІ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША ЖЕДЕЛ-ТЕРГЕУ ТОПТАРЫНЫҢ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

1.1. Алғашқы шешімді талап ететін мәселелер

Қарастырылып отырған қылмыстардың оқиғалары қылмыстық құқық бұзушылықты ашуға бағытталған уақтылы және жедел шаралар қабылдауды талап ететін көп қырлы құрылымға ие.

Сонымен қатар, мұндай жағдайларда көптеген адамдардан жауап алу, әртүрлі жерлерде (кейде тактикалық себептермен бір мезгілде) жүздеген тексерулер мен тінтулер жүргізу, көптеген сараптамалар тағайындау және әртүрлі салалардағы мамандарды тарту қажет.

Нәтижесінде тергеу жоспарын тиімді құрып, дайындалуы керек тергеу әрекеттерін жүргізудің дұрыс тактикасын таңдау қажет.

Тағы бір қырынан алғанда, аталған санаттағы істердің күрделілігі де маңызды аспект болады. Мұндай істер бойынша тергеу жағдайлары, әсіресе тергеудің бастапқы кезеңдерінде, ақпараттың жетіспеушілігімен ерекшеленеді. Дәлелдеу пәнінің көптеген элементтері проблемалы, яғни белгісіз, тіпті кейде оларды анықтауға үміттенетін жекелеген жанама белгілер де болмайды.

Бұл жерде қылмыскердің жеке басы, қылмыстың мотиві проблемалы болуы мүмкін, кейде бұл – қылмыс жасау механизмінің маңызды бөлшектері.

Ақпараттың жетіспеушілігі бір уақытта бірнеше бағытта белсенді іздеуге, көптеген нұсқаларды құруға, жедел қызметтердің көмегін кеңінен қолдануға мәжбүр етеді.

Істің сюжеті мен қылмыс механизмі соңында салыстырмалы түрде қарапайым болуы мүмкін болса да, іс аяқталғанға дейін көптеген тергеу және жедел әрекеттер жасау керек.

Осыған байланысты алғашқы сұрақтар мынадай:

- 1) сапалы ведомствоаралық жедел-тергеу топтарын дереу қалыптастыру;
- 2) әрбір нұсқаны тексеру үшін ЖТТ қызметкерлерін шағын топтар бойынша бөлу;
- 3) оқиғаның бастапқы нұсқаларын әзірлеу;
- 4) қолда бар деректер бойынша жоғарыда көрсетілген шағын топтарға қарамастан жедел-тергеу іс-шараларын қатар жүргізу (мән-жайларды қалпына келтіру).

Осыларға толығырақ тоқталайық.

ЖТТ құрлымының бастапқы кезеңі – құқық қорғау және арнайы органдарға хаттар жіберу, олардың қызметкерлерін ЖТТ құрамына қосу және олардан жауап алу.

Сапалы құрылған ЖТТ құрамы аталған санаттағы қылмыстық істерді тергеудің жеткен жетістік кепілі екенін ескеру қажет.

ЖТТ құрудың негізгі критерийі «қалдық принципі» бойынша топ құру фактісін жою туралы ұстаным болуы керек. Іс жүзінде, көп жағдайда ЖТТ құрамына кәсіби қызметінде айтарлықтай ерекшеленбеген қызметкерлерді жібереді. Осыған байланысты, ЖТТ басшысы ЖТТ әрбір мүшесінің жеке басымен дереу танысып, олардың кәсіби мүмкіндіктері мен орындаушылық тәртіптерін үнемі бағалап отыруы қажет. Егер ЖТТ құрамына қабілетсіз қызметкерлер бағытталған болса, одан дереу құтылу керек.

Қызметкерлерді жұмыс тәжірибесіне, мамандануына, тергеушілер мен прокурорлардың мінез-құлқына қарай таңдау керек.

ЖТТ құру жеке-жеке қызметкерлерді таңдау арқылы жүзеге асырылуы тиіс.

ЖТТ тиімді жұмыс істеуінің шарты ретінде оның барлық мүшелерінің психологиялық үйлесімділігі қажет. Сондықтан оны қалыптастыру кезінде әрбір қызметкердің мынадай жеке қасиеттерін ескеру қажет: ұйымдастырушылық қабілеттерін, байланыс орнату дағдыларын, еңбекқорлыққа, талдау мен жалпылауға бейімділігін.

Әсіресе, топтар мен шағын топтардың жетекшілерін таңдауда жеке көзқарас маңызды. Бұл тұлға кәсіби көшбасшы болуы тиіс, барлық ЖТТ мүшелерін өз артынан ерте алатын және оларды ынталандыра алатын қабілетке ие болуы керек.

ЖТТ ішінде әрбір нұсқаны жедел және нақты тексеру үшін (бұл жеке эпизод немесе белгілі бір дербестікке ие тергеліп жатқан оқиғаның эпизодтар тобы болуы мүмкін) немесе күрделі әрі көп еңбекті қажет ететін тергеу және жедел іс-шараларды сапалы орындау үшін (мысалы, жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу, барлық жәбірленушілер мен куәларды тексеру, құжаттарды алу, қарау және тінту жұмыстары және т.б.) шағын топтар құру да орынды болады.

Мұндай шағын топтарды құру топ басшысының жұмысты басқаруын едәуір жеңілдетіп, тергеу барысында туындайтын мәселелерді жедел шешуге ықпал етеді және жедел-тергеу іс-шараларын жүргізу жоспарларын түзету мүмкіндігін жеңілдетеді.

Шағын топтың жетекшісі топ басшысының алдында өз тобының қызметі үшін жауап береді, сондай-ақ өз тобының жұмысын ұйымдастырады, бағыттайды және бақылайды.

Мұндай топтарда жедел және тергеу қызметкерлерінің өзара әрекеттестігі аса маңызды болып табылады.

ЖТТ жүргізетін тергеу кезіндегі өзара әрекеттесу ерекшелігі – көптеген тергеушілер мен жедел қызметкерлердің, дәлірек айтқанда, олардың тиісті органдарының ұжымдары арасында жүзеге асырылады. ЖТТ құрамына ҰҚК, ІІМ, СЖҚІА, ҚМА және басқа да қызметтердің жедел қызметкерлері кіреді.

Өзара әрекеттестікті жүзеге асырудың процестік нысаны тергеушінің анықтау органына жедел-ізвестіру және жасырын тергеу

әрекеттерін жүргізу туралы тапсырмалар мен нұсқаулар беруі, сондай-ақ жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізуде көмек көрсету туралы талап қоюы болып табылады.

Тергеудің бастапқы кезеңінде, қылмыскер әлі табылмаған және қылмыс туралы көптеген мәліметтер белгісіз болғанда, анықтау органдарының көмек көрсетуі негізінен жедел-ізвестіру жұмыстарының жүргізілуінен тұрады, оның ішінде жасырын әдістер де қолданылуы мүмкін.

Содан кейін күдіктілерді ұстау, тінту және басқа да тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде көмек көрсету қажеттілігі туындайды.

Өзара әрекеттестіктің ұйымдық нысандары белгілі бір дәрежеде ЖТТ сипаты мен көлеміне байланысты болады.

Кейбір жағдайларда жедел қызметкерлерді шағын топтарға немесе жеке тергеушілерге бекітілуі тәжірибеде қолданылады. Бұл жерде жедел қызметкерлердің топтағы жауапты тұлғасы да анықталады. Бұл әдіс Қостанай облысы мен Абай облысында қылмыстық істерді тергеу барысында өзінің тиімділігін көрсетті.

Тергеушілер мен жедел қызметкерлердің өзара ақпарат алмасу көлемі мен сипаты олардың қылмыстарды ашу және тергеу кезіндегі функциялары мен міндеттерінің, сондай-ақ өз міндеттерін шешуде қолданылатын құралдарының айырмашылығына байланысты анықталады.

Топтың құрамы өзгеруі мүмкін (азаюы немесе артуы), бір қызметкер екіншісіне ауыстырылуы мүмкін. Топ құрамының азаюы көбінесе жалпы жұмыс көлемінің қысқаруымен байланысты. Сондай-ақ, кейбір топ мүшелерін ауыстыру жағдайы орын алуы мүмкін, егер олар өз міндеттерін объективті немесе субъективті себептермен орындауда қиындықтар туғызса.

Келесі кезекте алдын ала тергеу барысында тексерілуі тиіс **нұсқаларды** қарастырайық.

Тәжірибе көрсетіп отырғандай, мұндай істер бойынша тергеу жағдайлары, әсіресе тергеудің бастапқы кезеңдерінде, ақпараттың күрт жетіспеушілігімен ерекшеленеді. Дәлелдеу пәнінің көптеген элементтері проблемалы, яғни белгісіз, тіпті кейде оларды анықтауға үміттенетін жекелеген жанама белгілер де болмайды.

Бұл жерде қылмыскердің жеке басы, қылмыстың мотиві проблемалы болуы мүмкін, кейде бұл қылмыс жасау механизмінің маңызды бөлшектері.

Ақпараттың жетіспеушілігі бір уақытта бірнеше бағытта белсенді іздеуге, көптеген нұсқаларды құруға, жедел қызметтердің көмегін кеңінен қолдануға мәжбүр етеді.

Істің сюжеті мен қылмыс механизмі ақыр соңында салыстырмалы түрде қарапайым болуы мүмкін болса да, іс аяқталғанға дейін көптеген тергеу және жедел әрекеттер жасау керек.

Осыған байланысты орман өрттері кезінде **алғашқы нұсқалар** мыналар болады:

- 1) табиғи құбылыстар нәтижесінде өрттің себептері (қатты әрі ұзаққа созылған ыстық, жел, дауыл, найзағай және т. б.);
- 2) орман алқабында отпен абайсызда әрекет ету;
- 3) қасақана өртеу.

Егер өрттің табиғи құбылыс нәтижесінде пайда болуы анық болса, отпен абайсызда әрекет ету келесі шағын нұсқалар бойынша тексерілуі тиіс:

1) орманды жаппай кесу кезінде, соның ішінде өрт қаупі жоғары кезеңде, ағаш кесу бригадаларының жұмысы, сондай-ақ ақаулы техника немесе орман жұмыстарына арналған арнайы құрал-жабдықтары, мысалы, өрт сөндіргіштері жоқ техниканы пайдалану өзекті мәселе болып табылады. Әдетте, ағаш кесу бригадалары өртке қарсы барлық талаптарды өте дөрекі түрде бұзады, тек олардың орындалуына формалды көрініс береді. Бұл жағдайда олар, өте ұзақ уақыт бойы қалыпты техникалық пайдалану талаптарына сәйкес келмейтін техниканы пайдалануы;

2) орманда отты бөгде адамдардың (саңырауқұлақ терушілер, аңшылар және т.б.), оның ішінде өрт қауіпті кезеңде пайдалануы;

3) орман арқылы түрлі техниканың (жеке көліктер, ауыл шаруашылығы техникалары, жүк көліктері және т.б.) өтуі, соның ішінде техникалық ақаулары бар және өрт сөндіргіштерімен жабдықталмаған техниканың қолданылуы үлкен қауіп тудырады. Әдетте, орман бірнеше елді мекенді байланыстырады және жолдар орман массиві арқылы өтеді. Басқа жағдайларда, орманға жақын ауыл шаруашылығы алқаптары орналасып, онда әртүрлі техника пайдаланылады. Тәжірибеде алаң мен орман арасында өрттің таралуы, оның орман өртінің пайда болуына себеп болуы жиі кездеседі.

Өз кезегінде қасақана өртеу келесі мақсаттар үшін **жасалуы мүмкін (шағын нұсқалар)**:

1) заңсыз ағаш кесудің іздерін жасыру. Заңсыз ағаш кесу фактілері бойынша қылмыстық істерді тіркеу бұл сала әртүрлі адамдар үшін өте тартымды екенін айқын көрсетеді, себебі олар байлыққа кенелуді қалайды. Өздерінің заңсыз әрекеттерін жүзеге асырып, олар әдетте оны жасыруға тырысады. Бұл үшін орманды өртеп жіберу ыңғайлы әдіс болып табылады;

2) Өрттен кейін ағаштарды кесу жұмыстарын жүргізу қажет. Жоғарыда айтылғандай, өртенген ағаштарды кесу (ағаштар толығымен жанбайды) үлкен табыс әкеледі. Нәтижесінде, тіпті реликттік ормандарда өртенген ағаштарды кесудің әртүрлі түрлеріне (тұтастай кесу, санитарлық кесу, аралық кесу) рұқсат беріледі;

3) ағаш кесушілерге және орман шаруашылығы мекемесіне нақты зиян келтіру. Әдетте, мұндай қылмыстар кек алу мақсатында жасалады.

Бөлек нұсқа ретінде абайсызда өрттің пайда болуы қарастырылады, бірақ бұл орман шаруашылығы мекемелерінің лауазымды тұлғалары бұрын жасалған заңсыз әрекеттерінің нәтижесінде.

Мысал ретінде Басаман орман шаруашылығы мекемесінің директоры, азамат Ж.-ға қатысты қылмыстық іс келтіріледі. Ол 2020 жылдың қаңтар айынан 2022 жылдың тамызына дейін Басаман орман шаруашылығы мекемесінің орман алқабында жеке ағаш кесу жұмыстарын жүргізуге жүйелі және жоспарлы түрде мүмкіндік берді. Олар орманда ешқандай шектеулер мен тыйымдарға, соның ішінде өрт қауіпті кезеңге де қарамастан, кедергісіз болуына рұқсат алып, ағаш кесу билеттерін рәсімдеусіз және төлемсіз ағаш кесу жұмыстарын жүзеге асырды. Сонымен қатар, ол өзіне бағынатын қызметкерлерге (орман шаруашылығы басшылары, орманшылар және басқалары) бұл ағаш кесушілердің жұмысына кедергі жасамауға тікелей нұсқау берді.

Сонымен қатар, азамат Ж. 2022 жылдың тамыз айының соңында ағаш кесушілерге қолайлы жағдай жасау мақсатында, орманда болуға және өрт қауіпті кезеңде ағаш кесу жұмыстарын жүргізуге тыйым салатын бұйрық шығармай, өзі жақсы білетін қолайсыз метеорологиялық жағдайларды елемей, орманда жеке тұлғалар мен техниканың болуына қатаң тыйым салынғанын біле тұра, жеке шешімімен орманға кедергісіз кіруге және жеке бригадаларға машиналар мен тракторларды, соның ішінде техникалық ақаулары бар және өрт сөндіргіштермен жабдықталмаған, өрт қаупін тудыратын құралдарды пайдалана отырып, ағаш кесу жұмыстарын жалғастыруға рұқсат берді.

Нәтижесінде, 2022 жылғы 2 қыркүйекте тракторшы Р., ақаулы цилиндр-поршенді топамасын және шығару құбырында өрт сөндіргіші жоқ дөңгелекті тракторды басқарып, ауа температурасы 38 °C градустан жоғары ыстық ауа-райы және желдің бағыттары үнемі өзгеріп тұратын екпінді құйын жел кезінде, №30 және №31 кварталдарға жақын орналасқан орман алқабының жанынан өтіп бара жатып, іштен жану қозғалтқышының шығару жүйесінен ұшқын шығуына жол берді. Бұл Басаман және Семиозер орман шаруашылықтары аумағын, сондай-ақ Әуликөл ауданының Аманқарағай және Өзенді ауылдарын қамтыған ауқымды өрттің себебі болды. Өрт мемлекетке, жеке және заңды тұлғаларға жалпы сомасы **22 108 953 295,54** теңге көлемінде аса ірі зиян келтірді.

Жоғарыда сипатталған барлық деректер орман өрттеріне қатысты қылмыстық істерді тергеу барысында орман шаруашылығы мекемесінің және ағаш кесушілердің қаржылық-шаруашылық қызметін параллель зерттеу қажет екенін көрсетеді. Бұл тек жаңа қылмыс құрамдарын анықтауға ғана емес, сонымен қатар өрт қоюдың мақсаты мен мотивін бекітуге мүмкіндік береді.

1.2 Орман өрттері туралы істер бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру тәртібі

Орман өрттері туралы істер бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру тәртібі іс жүзінде қылмыстың өзге түрлерін тергеп-тексеруден ерекшеленбейді. Сонымен қатар, оның кейбір ерекшеліктері бар.

Сонымен, ЖТТ құрылғаннан кейін топ жетекшісі алғашқы тергеу және жедел әрекеттерді қамтитын толық тергеу жоспарын жасайды.

ЖТТ құрамында шағын топтар болған жағдайда, әр топқа жеке шағын тергеу жоспары жасалады.

Жоспар барлық ықтимал нұсқаларды қарастыруға бағытталған жедел-тергеу іс-қимылдарын жүргізудің толық тізімін қамтуы тиіс.

Әдетте, тергеу барысында жоспар үнемі түзетіліп, толықтырылып, өзгертіліп отырады.

Сондай-ақ белгілі бір тергеу және жедел іс-шаралар бойынша нақты жауапты тұлғаларды бекіту тәжірибесі қолданылады. Бұл қылмыстық істі тергеу үшін ЖТТ барлық мүшелерінің жеке жауапкершілігін арттыруға мүмкіндік береді, сондай-ақ әуре-сарсаңға салу және өткізу мерзімдерін ұзарту фактілерін болдырмайды.

Жоспар жасалғаннан кейін шұғыл тергеу және өзге де әрекеттер дереу жүргізіледі. Орман өрттері бойынша мұндай әрекеттерге мыналар жатады:

1) өрт болған аумақты қарау. Бұл жағдайда өрт аймағын толық көлемде тіркеуге, сондай-ақ кейбір жағдайларда болжамды ошағы мен таралу бағытын анықтауға мүмкіндік беретін дрондар мен авиациялық техника (ұшақтар, тікұшақтар) қолданылуы мүмкін. Аталған тергеу әрекеті бірінші кезектегі маңызға ие, себебі оның нәтижелері арқылы оқиғаның дұрыс нұсқасын ең аз уақыт пен ресурстар жұмсап анықтауға болады. Тексеру жүргізу кезінде ЖТТ көп санды қызметкерлері мен белгілі бір салалардағы мамандардың қатысуы міндетті болып табылады. Өйткені олар тергеу органына қылмыс іздерін анықтау және оларды бекіту бойынша тікелей көмек көрсете алады;

2) бастапқы дереккөздерден жауап алу. Жауап алу алдында ЖТТ жедел құрамын оқиға туралы бастапқы ақпаратты жинауға бағыттау қажет. Ол үшін осындай тұлғалардың алдын ала тізімін жасап, олармен барлау сұхбатын өткізу керек. Алынған ақпарат жауап алу барысында пайдаланылады. Бұл тергеу әрекетін жүргізу кезінде сұрақтардың шамамен тізімін әзірлеп, уақытты үнемдеу мақсатында ЖТТ барлық мүшелерінің қатысуын қамтамасыз ету қажет. Бұл сұрақтарды еске салғыш ретінде пайдалана отырып, олар қысқа мерзім ішінде қажетті ақпаратты жинай алады, бұл нақты куәлар тобын анықтауға көмектеседі. Әдетте, қылмыстық іс бойынша тергеу барысында куәлар бірнеше рет, кейде оданда көп мәрте сұралады, өйткені жағдайлар

жүргізілген тергеу іс-әрекеттерінің жиынтығы негізінде анықталады. Алайда, бұл жауап алуға жеңіл-желпі қарауға болады дегенді білдірмейді. Жауап алу үстірт болмауы тиіс. Бұл тергеу әрекеттерін жүргізу кезінде осы қылмыстық іс бойынша тағайындалған процесс прокурордың қатысуы ұсынылады;

3) барлық қажетті құжаттарды, қылмыс іздерін және заттай дәлелдемелерді уақтылы алып қою. Әдетте, бастапқы кезеңде ЖТТ мүшелерінің көп бөлігі қатысады, бұл сирек жағдайларда заттай дәлелдемелердің жоғалуына әкелуі мүмкін. Мысалы, қарау жүргізу кезінде. Сонымен қатар, кінәлі тұлғалардың тергеу үшін маңызы бар жекелеген құжаттарды жоюға немесе жасыруға мүмкіндігі бар. Сондықтан осындай заттарды дер кезінде анықтап, тәркілеу нақты оқиғаның мән-жайларын анықтауға қажетті дәлелдемелік базаны қалыптастыруға мүмкіндік береді;

4) мамандарды тарту. Бұл әрекеттер қылмыстық іс тіркелген кезде де, оның тергелуі барысында да жүзеге асырылады. Барлық қажетті мамандарды, тергеу әрекеттері мен зерттеулерді жүргізу үшін тартуды ең қысқа мерзімде анықтау қажет. Орман өрттері кезінде болатын мамандар: метеоролог, дендролог, ТЖБ органдары, ТЖМ Академиясы, ІМАД, техникалық білімі бар мамандар және т.с.с. Әр маманға нақты тапсырма берілуі тиіс, мысалы, өрт аумағын тексеруге қатысу, қорытынды жасау, өрттің шығу себептерін анықтау, өрт және басқа техниканың техникалық жағдайын зерттеу, ауа райы жағдайларын талдау және т.б.

Әдетте, барлық мамандардың қорытындылары бір-бірімен өзара байланысты, тек орман шаруашылығы мекемесінің қаржылық-экономикалық қызметін тексеруді қоспағанда. Бұл жерде осы бағыт өрттерді тергеу кезінде дербес болып табылатынын және құзыретті жауапты тұлғаның қорытындысы қажет болатын жеке құқықтық бағалауға жататынын есте ұстаған жөн.

ЖТТ басшысы алғашқыда облыстың орман мекемелерінің құрылымын зерттеуі керек, өйткені ол әртүрлі болуы мүмкін. Мысалы, Қостанай облысында барлық орман мекемелері КММ түрінде құрылған және Қостанай облысының табиғи ресурстар және табиғат пайдалану басқармасына тікелей бағынады. Өз кезегінде Абай облысында орман мекемелері орман шаруашылығы комитеті мен экология министрлігіне бағынатын «Семей Орманы» РММ филиалдарын құрады. Аталған іс-әрекеттер нормативтік және лауазымдық құжаттаманы уақтылы анықтауға, қажетті қызметкерлерді дайындауға, олардың тергеу әрекеттеріне қатысуын қамтамасыз етуге, қажетті ақпаратты сұратуға және т.б. мүмкіндік береді.

5) сараптамаларды тағайындау. Заттай дәлелдемелер мен қылмыс іздерінің жоғалуын болдырмау мақсатында сот зерттеулері үшін сарапшыларды дереу тарту қажет. Әдетте, алдымен өрт-техникалық сараптамалар тағайындалады, ірі өрттер бойынша олар комиссия болуы

мүмкін. Сонымен қатар, биологиялық, медициналық, техникалық және басқа да сараптамалық зерттеулер тағайындалуы мүмкін.

Жоғарыда аталған бес тармақтың барлығы бір-біріне параллельді және бір уақытта жүргізілуі керек екенін есте ұстаған жөн. Олардың ешқайсысына басымдық беріп, қалғандарын көмекші деп санауға болмайды. Сондықтан ЖТТ жетекшісі нақты тапсырмаларды қоюы, оларды таратып, тиісінше орындалуын бақылауы керек.

Есіңізде болсын, тергеудің бастапқы кезеңі, оған бастапқы шұғыл әрекеттер кіреді және олардың негізінде кейінгі тергеу жүргізілетін болады, өрттерді тергеу үшін өте маңызды рөл атқарады.

Өрт орнын тексеру кезінде тергеуші барлық бар ақпараттан зерттеліп жатқан жағдайларға ықтимал қатысы бар деректерді бөліп алады, оларды зерттейді және содан кейін оларды нақты себеп-салдар, уақыттық және өзге де нысандардағы фактілерді іріктейді – нұсқаның ақпараттық негізін қалыптастырады. Одан кейін ол бар білімдеріне, жеке тәжірибесіне және жинақталған тәжірибе деректеріне сүйене отырып, анықталған фактілер жиынтығын және өрттің ықтимал себебін бағалап, осы негізде ықтимал қорытынды жасап, өрттің пайда болуына немесе белгілі бір жағдайларына, сондай-ақ өрт оқиғасына қатысты ықтимал түсінік береді. Осылайша, ол қылмыс оқиғасына қатысуы мүмкін және іздестірілуі керек күдіктілер санаттарының шамамен шеңберін сипаттайды. Нұсқаларды талдау арқылы олардың шеңберін тарылады. Мұндай мақсатта түрлі криминалистикалық есептер қолданылады.

Жасалған қылмыс туралы толық ақпарат алудың жолдары мен әдістерін жоспарлау маңызды. Жоспарлаудың бастапқы материалы болып алғашқы тергеу әрекеттері мен жедел-іздестіру шаралары барысында алынған ақпарат болып табылады.

Жағдайға байланысты тергеуші оңтайлы тергеу әрекеттерін, жедел-іздестіру шараларын таңдайды, ал кейбір жағдайларда — қылмыскерді ұстауға, заттай дәлелдемелерді табуға, өрт қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қатысты құжаттарды анықтауға, өрттің шығу себептері мен жағдайларын анықтауға бағытталған тактикалық операцияларды жүзеге асырады.

Өрт туралы істер бойынша анықталуы тиіс мән-жайлар оқиғаның сипатына байланысты анықталады. Сонымен, өрт туралы істерде келесі мәселелерді **анықтау қажет**:

- а) жасау тәсілі және пайдаланылған құралдар;
- б) нысандар;
- в) кінәлі тұлға;
- г) қатысушылар;
- д) мотивтер мен мақсаттар;
- е) басқа қылмыстың жасалмандығын;
- ж) салдарын;

з) материалдық залалын;

и) бұл қылмыстың жасалуына ықпал еткен себептер мен жағдайлар.

Өрттерді тергеу, олардың нақты кінәлі тұлғаларын анықтау әрқашан белгілі бір қиындықтармен байланысты. Бұл бір жағынан өрттің шығуына себеп болатын объектілер мен факторлардың әртүрлілігімен, екінші жағынан, оттың жылдам таралуы, ол жоғары температурамен, кейде жарылыстар мен басқа да құбылыстармен бірге жүруі, өрт орнының жағдайын айтарлықтай өзгертіп қана қоймай, себептерін көрсететін заттар мен іздерді жоюымен түсіндіріледі.

Өрттің шығу себептері мен мән-жайларын анықтау тергеушіден әртүрлі білімдер мен кәсіби шеберлікті, сарапшылармен тығыз өзара әрекеттесуді, ұйымдастырушылық пен байқағыштықты, сондай-ақ тек қана оқиға орнындағы жағдайға емес, сонымен қатар тергеу барысында туындайтын жағдайларға жылдам бағдарлану қабілетін талап етеді.

2. ОРМАН ӨРТТЕРІН ТЕРГЕУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ТАКТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

2.1. Өрттерді тергеу кезіндегі тергеу және өзге де іс-әрекеттер. Нормативтік құқықтық актілерді зерделеу және талдау

ЖТТ басшысы қылмыстық істі іс жүргізуге қабылдап, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді ұйымдастырады. Жасалған қылмыс туралы ақпараттың шектеулі санына байланысты, ең алдымен, қолда бар жедел ақпаратты талдап, орман мекемелерінің қызметін реттейтін нормативтік құқықтық базаны зерделеу қажет.

Қостанай облысы мен Абай облысындағы орман өрттері бойынша қылмыстық құқық бұзушылықтар лауазымдық өкілеттіктерді теріс пайдаланумен және өрт қауіпсіздігі талаптарын бұзумен тығыз байланысты болды. Сондықтан тергеу органына аталған құқықтық қатынастарды реттейтін барлық нормативтік-құқықтық базаны зерттеуге міндетті болды.

НҚА зерделеу кезінде заңнамалық актілерге енгізілген өзгерістерге назар аудару қажет.

Мәселен Қостанай облысы мен Абай облысындағы орман өрттері туралы қылмыстық істер бойынша мынадай заңнамалық актілер зерттеліп қолданылды:

- 1) Ормандардағы өрт қауіпсіздігі қағидаларын бекіту туралы¹;
- 2) Өрт сөндіруді ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы²;
- 3) Өрт қауіпсіздігі қағидаларын бекіту туралы³;
- 4) Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде орман қорын күзету, қорғау, пайдалану, ормандарды молықтыру және орман өсіру бойынша нормалар мен нормативтерді бекіту туралы⁴;
- 5) Орман қорының аумағында ағаштың заңсыз кесілуінен келтірілген залалды есепке алу мен айқындау қағидаларын бекіту туралы⁵;

¹ Ормандардағы өрт қауіпсіздігі қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 23 қазандағы № 18-02/942 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012351> (жүгінген күні: 13.12.2024).

² Өрт сөндіруді ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2017 жылғы 26 маусымдағы № 446 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1700015430> (жүгінген күні: 13.12.2024).

³ Өрт қауіпсіздігі қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрінің 2022 жылғы 21 ақпандағы № 55 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200026867> (жүгінген күні: 13.12.2024).

⁴ Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде орман қорын күзету, қорғау, пайдалану, ормандарды молықтыру және орман өсіру бойынша нормалар мен нормативтерді бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 20 шілдедегі № 18-02/664 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500011995> (жүгінген күні: 13.12.2024).

⁵ Орман қорының аумағында ағаштың заңсыз кесілуінен келтірілген залалды есепке алу мен айқындау қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 30 қаңтардағы № 18-02/52 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V15F0010364> (жүгінген күні: 13.12.2024).

6) Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде сүректі түбірімен босату қағидаларын бекіту туралы⁶;

7) Орман шаруашылығы, ерекше қорғалатын табиғи аумақтар салаларындағы мемлекеттік мекемелердің тауарларды (жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді) өткізу бойынша ақылы қызмет түрлерін көрсету және олардың тауарларды (жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді) өткізуден түскен ақшаны жұмсау қағидаларын бекіту туралы⁷;

8) Мемлекеттік орман қоры аумағында орманды жанама пайдалану қағидаларын бекіту туралы⁸;

9) Ұйымдардың жұмыскерлері мен халықты өрт қауіпсіздігі шараларына оқыту қағидаларын және өрт қауіпсіздігі шараларына оқыту жөніндегі оқу бағдарламаларының мазмұнына қойылатын талаптарды бекіту туралы⁹;

10) Орман қорының аумағында өрттен келтірілген залалды есепке алу, айқындау және өтеу қағидаларын бекіту туралы¹⁰;

11) Мемлекеттік орман қорында таңбалар қолдану қағидаларын бекіту туралы¹¹;

12) Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде ағаш кесілген жерлерді куәландыру қағидаларын бекіту туралы¹²;

13) Ормандарды молықтыру мен орман өсіру және олардың сапасына бақылау жасау қағидаларын бекіту туралы¹³;

⁶ Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде сүректі түбірімен босату қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің м.а. 2015 жылғы 27 ақпандағы № 18-02/178 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500010679> (жүгінген күні: 13.12.2024).

⁷ Орман шаруашылығы, ерекше қорғалатын табиғи аумақтар салаларындағы мемлекеттік мекемелердің тауарларды (жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді) өткізу бойынша ақылы қызмет түрлерін көрсету және олардың тауарларды (жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді) өткізуден түскен ақшаны жұмсау қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2016 жылғы 26 қаңтардағы № 22 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013378> (жүгінген күні: 13.12.2024).

⁸ Мемлекеттік орман қоры аумағында орманды жанама пайдалану қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 30 сәуірдегі № 18-02/405 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500011882> (жүгінген күні: 13.12.2024).

⁹ Ұйымдардың жұмыскерлері мен халықты өрт қауіпсіздігі шараларына оқыту қағидаларын және өрт қауіпсіздігі шараларына оқыту жөніндегі оқу бағдарламаларының мазмұнына қойылатын талаптарды бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрінің 2014 жылғы 9 маусымдағы № 276 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1400009510> (жүгінген күні: 13.12.2024).

¹⁰ Орман қорының аумағында өрттен келтірілген залалды есепке алу, айқындау және өтеу қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 27 қаңтардағы № 18-02/42 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500010418> (жүгінген күні: 13.12.2024).

¹¹ Мемлекеттік орман қорында таңбалар қолдану қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 30 қаңтардағы № 18-02/53 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V15F0010359> (жүгінген күні: 13.12.2024).

¹² Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде ағаш кесілген жерлерді куәландыру қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2014 жылғы 25 желтоқсандағы № 18-02/691 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V14F0010141> (жүгінген күні: 13.12.2024).

¹³ Ормандарды молықтыру мен орман өсіру және олардың сапасына бақылау жасау қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2014 жылғы 22 желтоқсандағы № 18-02/681 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V14F0010119> (жүгінген күні: 13.12.2024).

- 14) Қазақстан Республикасының Орман кодексі¹⁴;
- 15) Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі¹⁵;
- 16) «Азаматтық қорғау туралы» ҚРЗ¹⁶;
- 17) «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы»¹⁷ және т.б.

Сондай-ақ, талдауға жататын қосымша құжаттар мыналар: лауазымдық нұсқаулықтар, орман мекемелері туралы ережелер, өртке қарсы қауіпсіздікті реттейтін әкімдіктердің актілері және ОШМ қызметін ұйымдастыру, орман шаруашылығының аумақтық инспекциясының актілері. Мысалы, Қостанай облысының Әулиекөл ауданындағы өрт туралы қылмыстық іс бойынша Қостанай облысы әкімдігінің «Орман зиянкестері мен ауруларына қарсы күрес жөніндегі авиацимиялық, авиобиологиялық және аэрозольдік іс-шараларды жүргізу кезінде, сондай-ақ орманда өрт қаупі жоғары кезеңдерде жеке тұлғалардың мемлекеттік орман қоры аумағында болуына тыйым салу және орман пайдалану құқығын шектеу туралы» 2020 жылғы 26 қазандағы № 373 қаулысы. Өз кезегінде, «Семей орманы» бойынша лауазымды адамдарының кінәсін дәлелдеу кезінде 15.03.2021 жылы бекітілген «Семей Орманы» резерватының орман өрттерін сөндіру барысында қауіпсіздік техникасы жөніндегі нұсқаулық талаптары белсенді қолданылды.

Жоғарыда айтылғандай, орман өрттері туралы істер бойынша алғашқы (шұғыл) тергеу және өзге де әрекеттер:

- 1) өрт болған аумақты тексеру;
 - 2) алғашқы куәгерлерден жауап алу;
 - 3) барлық қажетті құжаттарды, қылмыс іздерін және заттай дәлелдемелерді уақтылы алып қою;
 - 4) мамандарды тарту;
 - 5) сараптама тағайындау.
- Бұл тергеу әрекеттері бір біріне параллель және бір уақытта жүргізілуі керек.

2.1.1 Оқиға орнын қарап-тексеру

Орман өрттері туралы істер бойынша оқиға орнын қарап-тексеру дереу жүргізілуі тиіс. Ол үшін тексерілетін объектінің ерекшелігіне сәйкес мамандар шақырылады.

¹⁴ Қазақстан Республикасының Орман кодексі: Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 шілдедегі N 477 Кодексі. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K030000477> (жүгінген күні: 13.12.2024).

¹⁵ Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі: Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000414> (жүгінген күні: 13.12.2024).

¹⁶ Азаматтық қорғау туралы: Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 11 сәуірдегі № 188-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000188> (жүгінген күні: 13.12.2024).

¹⁷ Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы: Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410> (жүгінген күні: 13.12.2024).

Оқиға орнын қарап-тексеру қылмысты тергеудің «негізі» болып табылады және сәйкесінше басқа тергеу әрекеттерін жүргізу үшін өзіндік ақпараттық «іргетас» қалайтын дәлелдемелер көзі болып табылады.

Бұл тергеу әрекеті орман өрттері жөніндегі істер бойынша тек «классикалық» оқиға орнын қарап-тексерумен ғана емес, сонымен қатар ғимараттар, құрылыстар және автокөлік құралдарының жануымен байланысты қарап-тексерулермен де ерекшеленеді. Ең алдымен, бұл қарап-тексеруге жататын үлкен аумақтарға, жану ошағы белгілерінің жойылуы немесе тегістелуіне, жер бедерінің қиын өтімділігіне және басқа да қолайсыз жағдайларына байланысты.

Оқиға орнын қарап-тексеру кезінде жағдайды және іздерді зерттеуге ерекше назар аударылады, бұл **мынаны анықтауға** мүмкіндік береді:

- 1) өрт ошағы;
- 2) өрттің таралуына ықпал еткен жағдайлар;
- 3) өрттің шығу уақыты;
- 4) оның себептері;
- 5) өртеу құралдары;
- 6) кінәлі тұлғалар;
- 7) өртке қарсы құралдар мен іс-шаралардың жай-күйі;
- 8) келтірілген залалдың сипаты мен мөлшері.

Орман өртін қарап-тексеру барысында шешуді талап ететін негізгі сұрақтардың бірі – өрттің таралу сипаты мен бағытына (куәгерлердің айғақтары) немесе заттардың зақымдану дережесіне, жанғыштығы мен түтінденуіне қарай өрт ошағын анықтау болып табылады. Бұдан бөлек, орман өрті болған аумақты толық зерттеуді қамтамасыз ету мақсатында мыналар анықталуға жатады: жану аумағы, өрттің пайда болу механизмі, өрттен зақымданған және жойылған ағаштардың саны, олардың зақымдану дережесі және түрлік құрамы.

Айта кету керек, мұндай қолайсыз факторлар мен жағдайлардың үйлесуі, мысалы, өрт өткен үлкен аумақтар, өрттің кеш анықталуы, өрт анықталған сәттен бастап оны сөндіруге дейінгі ұзақ уақыт аралығы, жану ошағы белгілерінің жойылуы немесе тегістелуі, қолайсыз метеорологиялық жағдайлар, жер бедерінің қиын өтімділігі, өрт орнына баруға арналған арнайы техниканың болмауы, сондай-ақ оқиға орнына келген жедел-тергеу топтарының өкілдері қажетті дағдыларға ие болмауы оқиға орнын сапалы қарауды қиындатады.

Оқиға орнын қарап-тексеруге дейін куәгерлер мен жәбірленушілерден жауап алу жүргізілуі керек. Жауап алу барысында тергеуші мынадай мәселелерді анықтайды: өрт қашан және қандай жағдайларда пайда болған; отты немесе түтінді бірінші болып кім көрген; олардың түсі қандай болған, жалын қалай таралған; өрт орнында бөгде адамдар болған-болмағаны; өртті кім және қалай

сөндіргені, жану процессінде жарылыстар болған-болмағаны және тағы басқа мәліметтер.

Сондай-ақ өрт орнына бармас бұрын өрт туралы бастапқы ақпарат талданады, қарап-тексеруге қажетті техникалық құралдар дайындалады, қарап-тексеруге мамандар мен басқа қатысушыларды тарту қажеттілігі туралы шешім қабылданады. Бұл тергеу әрекетін жүргізуде орман шаруашылығының мамандары елеулі көмек көрсетеді, олардың қызметтік міндеттеріне залалды бағалау және орман алқаптарына келтірілген материалдық шығынды есептеу кіреді.

Өрттің пайда болған уақытын заттардың зақымдану сипаты мен олардың жану дережесіне қарай анықтайды.

Өрттің себептері іздер мен заттай дәлелдер арқылы анықталады. Оларға мыналар жатады: жанғыш сұйықтықпен малынған заттар, күйіп кеткен сіріңкелер, шамдардың қалдықтары, жанғыш қоспалардан қалған бөтелкелер, өрт қоюға немесе оттың тез таралуына ықпал ететін әртүрлі құралдар, кейде киімнің бөліктері.

Бұл деректер оқиға орнын қарап-тексеру хаттамасында көрсетіледі.

Орман өртін сөндіргеннен кейін оқиға орнын қарап-тексеру барысында хаттамаға өрттің сипаттамалары (жоғарғы, төменгі, жер асты, жүгірмелі, тұрақты, дақты, тұтас) көрсетілуі тиіс. Ағаштарды қарап шығып, олардың түрін көрсете отырып, өрттің орманға келтірген зақымдарын егжей-тегжейлі сипаттау қажет. Атап айтқанда, түтін іздері, орман өсімдіктерінің өсуі тоқтап, қурап қалуына дейінгі зақымдану дережесі, діңі мен бұтақтарының көмірленуі, ағаштардың ұшар басының зақымдануы және т.б. сипатталуы керек. Ағаштардың зақымдануын сипаттау кезінде өрттің таралу бағытын анықтау үшін ең үлкен термиялық әсер ететін аймақтар көрсетіледі. Сонымен қатар, ағаш діңдерінің термиялық зақымдануының негізгі параметры – екі жағынан: жел өтетін және желден қорғалған жақтан өлшенеді. Мысалы, жел соғатын жақ өрттің таралуына әсер етеді. Жер асты өрттері кезінде тамырлардың жануы нәтижесінде ағаштар құлауы мүмкін. Мұндай жағдайда тамырлардағы жану іздерін және ағаштардың құлау бағытын белгілеу қажет. Орман өрттерінің табиғи себептерінің ең кең таралғаны найзағай түсу екендігін ескере отырып, найзағай әсерінің іздері байқалған жағдайда, оларды да тіркеу қажет.

Қарап-тексеру хаттамасында типтік жалпы деректермен қатар мыналар көрсетіледі: қарап-тексеру кезіндегі метеорологиялық жағдайлар, оған ілескен құбылыстар, мысалы, қайта жану, өрт орманның басқа ускелеріне ауысуы, шымтезек ойстарының пайда болуы және т.б.; өртті сөндіру бойынша өрт сөндірушілер жүргізген шаралар; өртке дейін орманда алдын алу шараларының жүргізілген-жүргізілмегені, мысалы, ағаш аралықтарын тазалау, өртке қарсы жер жырту, қосалқы су қоймаларын жабдықтау.

Осылайша, орман өртіне қатысты қарап-тексеру хаттамасында келесі ақпараттар бекітілуі тиіс:

- орман учаскесінің мекенжайы жергілікті жерге байланысты, ол орманшылық маманының көмегімен немесе GPS құрылғыларын қолдану арқылы анықталады;

- оқиға орнына дейінгі қозғалыс бағыты, жақын маңдағы елді мекендер, олардың өрт болған жерден қашықтығы, өртке қарсы алқаптардың, ғимараттар мен құрылыстардың, қыстаулардың, электр желілерінің болуы және олардың өрттен қашықтығы, орман белгілері – кварталдық бағандар;

- жолдардың, кіру жолдарының болуы, олардың жағдайы, бағыты, өлшемдері, сонымен қатар соқпақтардың болуы;

- орман өртінің формасы (созылған, сопақша, дөңгелек, тікбұрышты немесе дұрыс емес пішінді, әрбір жағының ұзындығы жарық бағыттарына сәйкес көрсетілуі керек);

- өрт аумағы, өрт өткен жердің орман алқабы болып табылатыны немесе табылмайтыны;

- жер бедері және оның ерекшеліктері: көлденең, көлбеу, дөңес, ойыс, төбелі, жазық, толқынды, сатылы, сай арқалық, таулы рельеф, тау немесе төбе, қазаншұңқыр, жота, қуыс, аңғар, сай, арқалықтар, шатқал, ашық алаңқай, еңістер, олардың бағыты мен градусы, биіктіктер мен ойпаттар;

- оқиға орны аумағындағы орман өсімдіктерінің құрамдық түрлері, өрттен зақымданбаған орман алқабы немесе учаскесінің сипаттамасы, ағаш түрлері, биіктігі, тығыздығы;

- топырақ жамылғысының түрі (шымтезекті, мүк, шөпті, жапырақты, қылқан жапырақты, аралас), құраған топырақ жамылғысы (құрғақ шөп, түскен жапырақтар, бұтақтар);

- егістік алқаптардың, бос жатқан жерлердің, шабындықтардың, орман алаптарының, жыртылған жерлердің болуы;

- өзендердің, бұлақтардың, көлдердің, батпақтардың, су қоймаларының және олардың бағыты, ағымы, жағалауларының жағдайы, сонымен қатар шымтезек кен орындарының, тазартылған орман жолдарының болуы;

- орман ішінде техниканың, жүк көліктерінің, ауыл шаруашылығы техникасы мен басқа да көліктердің іздерінің болуы, олардың ұзақтығы мен ерекше белгілері;

- ағаш кесу ускелерінің және ауыл шаруашылығына арналған іргелес жерлердің, демалыс орындарының, адамдар болған орындардың болуы;

- найзағай соққан іздер.

Қарап-тексеру барысында тергеуші мен жедел-ізвестіру қызметкерлерінің іс-әрекеттерін үйлестіру өте маңызды. Тексеру нәтижесінде алынған деректер көбінесе қылмыскерді «ыстық ізімен»

қудалауға және куәгерлерді анықтауға байланысты жедел-ізвестіру іс-шараларын ұйымдастыру үшін бастапқы ақпарат ретінде қызмет етеді.

Оқиға орнын қарап-тексеру кезінде жағдайды бекітудің барлық заманауи әдістері қолданылады – фототүсірілім (бағдарлау, шолу, түйінді, егжей-тегжейлі), бейнетүсірілім (әсіресе қарап-тексеру хаттамасында егжей-тегжейлі сипаттау қиын болатын жағдайларды бекіту қажет болғанда: аумақтың үлкендігі, ауқымды қираулар және т.б.). Қарап-тексеру хаттамасына оқиға орнының сызбалық жоспары қоса берілуі тиіс.

Өрттің, жану ошақтарының және басқа жерлердің шекараларын бекіту үшін географиялық координаттардың (GPS) орнын бекітетін техникалық құралдары қолданылады. Түсіру орнының географиялық координаттарын сақтай отырып, сандық суреттерді алуға мүмкіндік беретін кіріктірілген GPS модулі бар камераларды қолдану өзекті болып табылады. Оқиға орнын қарап-тексеру кезінде мобильді пилотсыз аппараттарды қолдану орман өрті туралы жалпы көрініс алуға және оны бекітуге, жану аймағының шекараларын анықтауға, өрттің таралу бағытын, төменгі өрттің жоғарғы өртке ауысу орындарын анықтауға, сондай-ақ жергілікті жердегі объектілердің орналасуын тіркеуге және олардың арасындағы қашықтықтарды өлшеуге мүмкіндік береді. Мобильді пилотсыз аппараттарын қолдану, әсіресе, жедел-тергеу тобы мүшелерінің өмірі мен денсаулығына қауіп төндіруіне байланысты орман екпелерінің белгілі бір учаскелеріне қол жеткізу қиын немесе мүмкін болмаған кезде өзекті болады.

Өрттің аумағына, жер жағдайына және оның қолжетімділігіне байланысты орман алқаптарын тексеру жаяу, автокөлікпен, әуе кемесімен немесе мобильді пилотсыз аппараттар (дрон) жүзеге асырылуы мүмкін.

Қарап-тексеру тактикалық тәсілдері нақты жағдайларға, өрттің сипатына және тергеу әрекетінің қай уақытта жүргізілгеніне байланысты болады: өрт жалғасып жатқан кезде немесе ол сөндірілгеннен кейін.

Әдетте, орман өрттерін тексеру концентрлік сипатқа ие, яғни тергеу әрекеті барысында жоспарлы түрде қозғалу жүзеге асырылады (шеткі аймақтан орталыққа қарай). Сондай-ақ эксцентрлік тексеру (орталықтан шетке қарай), сызықты-фронтальді (бір шекарадан қарама-қарсы шекараға қарай) және аралас (жеке квадраттар немесе түйінді учаскелер) әдістері қолданылады.

Орман өрті болған жерге келгеннен кейін, мүмкіндік болған жағдайда, бастапқы жану аймағын және оның таралу бағытын белгілеу мақсатында әрекеттегі орман өртін қарап-тексеруге кірісу қажет. Бұл ретте орман өртін қарап-тексеру барысында, сондай-ақ оны жойғаннан кейінгі қауіпсіздік ережелерінің талаптарын сақтауды қамтамасыз ету қажет.

Уақыт өте келе өрт орны табиғи құбылыстарға байланысты адам факторының әсерінсіз де өзгереді, сондықтан оқиға орнын кеш тексеру – бұл, әдетте, қылмыс іздерінің жоғалуы, белгілі бір өрттен және, тиісінше, нақты тұлғаның әрекеттерінен өсімдіктердің зақымданғанын немесе жойылғанын анықтау мүмкін болмайды. Бірақ әрекеттегі өрт кезінде оқиға орнын қарап-тексеру де болған оқиға туралы, атап айтанда, өрттің аумағы мен салдары туралы объективті көрініс бермейді.

Өрт орнын, әсіресе жану ошағын қарап-тексеру кезінде, оттың үлкен жойқын күшіне қарамастан, жану аймағында қылмысты тергеу үшін маңызы бар көптеген іздер мен заттай дәлелдер қалатынын есте ұстау қажет. Олардың қатарына аяқ киім іздері, көлік құралдарының іздері, тамақ қалдықтары, темір және шыны банкілар, саусақ іздері бар бөтелкелер, қағаз, аңшы патрондарының қалдықтары және т.б., сондай-ақ тұлғаны анықтауға жарамды басқа да іздер жатады. Аталған заттар бұдан әрі қылмыстық іс материалдарына заттай дәлелдемелер ретінде қоса тіркелуі және тиісті сот сараптамалары тағайындалуы мүмкін.

Орман өрті ошағында жиі жанғыш, жеңіл тұтанатын сұйықтықтар немесе майлардың іздерін анықтауға болады, олар от жаққан кезде немесе өрт қою мақсатында қолданылуы мүмкін.

Бұдан бөлек, өртті қарап-тексеру кезінде өртті сөндіру немесе оқшаулау әрекетін көрсететін заттар мен іздер табылуы мүмкін.

Сонымен қатар, орманда техникалық ақаулығы бар және өрт сөндіргіштермен жабдықталмаған техниканы қолдану нәтижесінде пайда болған өрттердің іздері де тән болады. Бұл іздер минералданған жолақтар болған жағдайда өртті тудыруға қабілетсіз болған бастапқы ұсақ ошақтар мен өртке әкелген үлкен ошақтардың түрінде көрінуі мүмкін.

Арнайы назар аудару қажет нәрсе – кесу іздерінің болуы, өйткені орман епелерін жиі заңсыз кесулерді жасыру үшін өртке оранады.

Заңсыз кесу іздерін анықтаған жағдайда, кесу орнын өрт ошағымен салыстырып, кейіннен кесу мен өрт арасындағы себеп-салдарлық байланысты орнату қажет. Бұл маңызды, себебі өрттің заңсыз кесуді жасыру тәсілі ретінде жасалғаны туралы нұсқаны қарастыру қажет.

Оқиға орнының жоспарын құру кезінде, желдің бағытын, өрт шыққан аймақтың ландшафт ерекшеліктерін, жер бедерінің көлбеу бұрыштарын, өсімдіктің типтік түрлерін шартты белгілермен көрсету қажет, олардың түсініктемесі берілуі тиіс. Өрт аймақтарының шекараларын көрсету, олардың сызықтық параметрлерін анықтау және жерге байланысты орнын көрсету қажет.

Сызбада оқиға орнындағы кесілген қалдықтар мен қоқыстардың орналасқан жерлерін көрсету тиіс.

Оқиға болған жерді қарап-тексеру сызбасы хаттаманың қосымша бөлігі болып табылады және хаттаманың қорытынды бөлімінде сызбаның бар екендігі туралы сілтеме міндетті түрде болуы керек.

Осылайша, оқиға болған жерді қарап-тексеру уақтылы және толық көлемде жүргізілуі керек. Сонымен қатар, сараптамалық зерттеудің нәтижелері көбінесе тергеу әрекеттерінің сапасымен, ең алдымен оқиға болған жерді қарап-тексеру анықталатынын ескеру қажет. Қарап-тексеруді жүргізетін адамның орман өртіне қатысты білімі мен қарап-тексерудің тактикалық ерекшеліктерін меңгеруі бұл тергеу әрекетін толық көлемде жүзеге асыруға және қарап-тексеру нәтижелері бойынша процестік шешім қабылдау үшін хаттамаға қажетті ақпаратты енгізуге мүмкіндік береді.

2.1.2 Процеске қатысушылардан жауап алу (Қостанай облысындағы Әуликөл ауданы мен Абай облысындағы өрттер мысалында)

Оқиғаның толық және объективті көрінісін жасау үшін қарап-тексеру, алып қою және тінту шараларымен қатар, орман мекемелерінің қазіргі және бұрынғы қызметкерлерінен жедел және белсенді түрде жауап алуға кірісу қажет.

Орман өрттері бойынша істерді тергеу барысында куәгерлер мен болжамды кінәлі тұлғаларды, сарапшылар мен мамандардан жауап алуының маңызы зор. Бұл тергеу әрекеттерін тактикалық тұрғыдан дұрыс жүргізу, орын алған қылмыстық оқиғаның толық көрінісін қалпына келтіруге айтарлықтай ықпал етеді.

Қарастырылып отырған тергеу әрекеті қылмыскерлерден жауап алу жағынан ең кең таралғаны да, ең қиыны да болып табылады.

Дәлелдеу алгоритміндегі маңызды элементтердің бірі-қылмыстық процеске қатысушылардан жауап алу. Жауап алудың дұрыс жоспарлануы, тактикалық есептелуі және тергеушінің қаншалықты дайындалғаны тергеу әрекетінің нәтижесіне тікелей әсер етеді. Сондай-ақ, қылмыстық процеске қатысушылардың ешқайсысынан жауап алу рөлін төмендетпеу керек екенін атап өткен жөн. Әрбір жауап алудың маңызды және дәлелді мәні бар.

Тұлғалардың айғақтарын тергеу барысында алынған объективті деректермен салыстырып, кейіннен мұндай мән-жайларды айыптау актісінде көрсету қажет.

ОШМ қызметкерлерінен алғашқы жауап алу кезеңінде өрттің қандай жағдайда пайда болғанын, оны кім бірінші көргенін және бұл туралы хабарлағанын анықтау қажет.

Жауап алынатын адамдарға (ең алдымен ОШМ қызметкерлеріне) мынадай сұрақтар қойылуы мүмкін **(Қостанай облысы Әуликөл ауданындағы өрт мысалында):**

- ОШМ қандай лауазымда және қай уақыттан бастап жұмыс істейді?

- ОШМ қызметі қандай құжатпен реттеледі?

- өрт туралы қашан білдіңіздер және қашан көрдіңіздер?

- ауа райы қандай болды, жел және т.б.?

- өрттің болған жағдайларын толық түсіндіріп беріңіз (өрттің басталуы, кім хабарлағаны, алғашқы хабарлама қашан түскені, өрт қай жерден басталғаны, қандай күштер мен құралдар тартылғаны, өрттің аумағы және т.б. туралы толық сипаттаңыз)?

- өрт қай бағытта дамыды?

- өрт қандай болды (жоғары, төменгі, аралас)?

- орманда қандай техника болған немесе шыққан?

- өрт орнына кім және қанша техника шықты?

- «Басаман орман шаруашылығы» КММ өртті сөндіру үшін қанша техникасы бар? Олардың жағдайы қандай?

- барлық техника жұмыс істей ме? Барлығы өртті сөндіруге қатысты ма?

- өртті сөндіруді кім басқарды және үйлестірді?

- алғашқыда өртті сөндіруге кім қатысты? Олармен қандай нұсқаулық жасалды?

- өрт қаупі бар кезең дегеніміз не? Осы кезеңде қандай шаралар қолданылады?

- орманның жабылуы дегеніміз не?

- ОШМ өрт қауіптілігі дәрежесі қалай анықталады?

- ОШМ өрт қауіпті кезең жарияланды ма және қызметкерлер қызмет өткерудің күшейтілген нұсқасына ауыстырылды ма?

- орман қорында өртке қарсы іс-шараларды күшейту үшін қандай ұйымдастырушылық шаралар қабылданды?

- өрт қаупін арттыру туралы тиісті бұйрықтар шығарылды ма? Егер жоқ болса, қандай себеппен жарияланбады?

- өрт қауіптілігі жоғары дәрежесі туындаған кезде орман күзетінің әрекет ету тәртібі қандай?

- қандай себеппен ағаш кесушілер мен жеке тұлғалар тарапына орман қорына баруға тыйым салу/шектеу жөнінде шаралар қабылданбаған?

- орман қорында орманды пайдалануға (кесу, орау, тиеу, әкету) және орман қорына іргелес аумақтарда шөп шабуға қатысты жұмыстардың барлық түрлері қандай себеппен тоқтатылған жоқ?

- орман барлық адамдар үшін жабылған жағдайлар болды ма, оның ішінде өрт қауіпті кезеңде, оның ішінде 2020-2023 жылдары?

- кварталдарда қандай өрт қауіпсіздігі шаралары қолданылды?

- орман шаруашылығынан біреу өрт қауіпсіздігі заттарының бар жоғын тексерді ме?

- орман өрттерінің алдын алу бойынша, алдын алу шараларын жүргізу рәсімін түсіндіріңіз?

- орман өрттерінің алдын алу шараларын ұйымдастыруға кім жауапты?

- орман шаруашылығы мекемесінің басшысы өрттің алдын алу бойынша қандай сақтық шараларын (алдын алу) жасауы керек еді?

- орман шаруашылығы мекемесінің басшысы өрттің алдын алу бойынша қандай бұзушылықтарға жол берді?

- орман шаруашылығы мекемесінің басшысы өртті жою бойынша қандай іс-қимыл жасауы тиіс еді?

- ағаш кесумен қандай бригадалар айналысқан? Олар қандай техникамен жұмыс істеді? Ағаш кесу бригадасында қанша адам болды?

- ОШМ орман ресурстарымен қамтамасыз ету (өндірістік ағаш, отын және т.б. беру) бойынша жұмыс қалай ұйымдастырылады?

- орман учаскелерін (кесетін алқаптарды) бөлу қалай жүзеге асырылады? Орманды бөлу қай айларда жүргізіледі? Жер телімдерін бөлуге кім қатысады?

- ағаш кесу билеті кімге беріледі? Ағаш кесу лицензиясына өтінішті кім жазады?

- кесу барысын кім бақылайды? ОШМ тарапынан бөгде кесушілердің ормандардағы өрт қауіпсіздігі ережелерін сақтау мәселесі қалай бақыланады?

- ағаш кесу жұмыстарын кім жүзеге асырды?

- ағаш кесуге арналған бөлінген орманды кім таратқан?

- ОШМ директорынан басқа бөлінген орманды кім тікелей тарата алады?

- ОШМ директорының хабарынсыз бөлінген орманды бөлу жағдайлары болды ма?

- кімнің нұсқауы бойынша ағаш кесушілерге ағашты кесу үшін бөлінген орманды бөлуге рұқсат етілді?

- ағаш кесушілерге жұмыс жасауға кім тікелей рұқсат берді?

- барлық бөлімдерге ағаш кесу билеттері жазылды ма, жоқ болса, неге жазылмағанын және осыған байланысты түсіндіріңіз?

- неліктен ағаш кесу билеттерінсіз ағаш кесу жұмыстары тоқтатылмады?

- барлық ағаш кесу билеттері бойынша төлем жүргізілді ме?

- неліктен шот-фактураларсыз ағаш кесу жұмыстары тоқтатылған жоқ? (нақты төлем)?

- ағаш кесушілер ОШМ директорымен қандай қарым қатынаста болды?

- ОШМ шенеуніктерінің қайсысы ағаш кесу жұмыстарымен айналысқан?

- ағашты заңсыз жинау қай аудандарда жүргізілді?

Бұдан басқа, **Абай облысындағы** ірі өрт фактісі бойынша қылмыстық іс материалдарын ескере отырып, жауап алу кезінде пайдаланылатын мынадай сұрақтар нақтылануға жатады:

- филиалдың және резерваттың құрылымы мен штат санын түсіндіріңіз?
- филиалдың жалпы ауданы қандай (барлық орман алқаптары)?
- филиалды материалдық-техникалық қамтамасыз етуге қандай қажеттіліктер бар (барлық орман алқаптары)?
- сіздің филиалыңызда және ОШМ 2020-2023 жылдары құрғақ найзағайдан өрт шығу фактілері болды ма (барлық фактілерді сипаттаңыз)?
- құрғақ найзағай соққан ағаштарды және олар қандай зақым келтіргенін сипаттай аласыз ба?
- қандай жағдайда құрғақ найзағай пайда болады?
- жедел штаб қашан және кіммен құрылды, штаб жұмысы бойынша қандай құжаттама жүргізілді?
- штабты кім басқарды?
- қауіпсіздік ережелерін сақтауға кім жауапты болды?
- қосымша күштер мен құралдарды тарту туралы ақпарат кімнен және қашан келіп түсті?
- ӨСЖ кім және қанша тағайындады?
- ӨСЖ қандай өкілеттіктер берді?
- белгілі бір адам ӨСЖ міндеттерін қашан бастады?
- белгілі бір адам ӨСЖ ретінде қандай өкілеттіктерді жүзеге асырды?
- өртті сөндіруге қатысқан адамдарды ықтимал жарақаттардан, уланудан және күйіктен, өлімнен қорғауды қамтамасыз ету бойынша қандай шаралар қабылданды?
- қауіпсіздік техникасы бойынша қандай нұсқау берілді? Бұл нұсқаулықты кім өткізді?
- орман өртін сөндіру жетекшісі орман өртін сөндірудің тактикалық жоспарын жасады ма?
- өртті алдын ала барлау қандай болды?
- өрттің ауданы қандай болды, қай аумақта өрт болды, ол қай бағытқа бет алды? Бұл жағдайды кім қадағалады?
- өрт туралы қандай ақпарат болды? Бұл ақпаратты кім және қай уақытта берді?
- өрттегі жағдайды кім бағалады, өрттегі жағдайдың өзгеруін үнемі қадағалап отырды және тиісті шешімдер қабылдады, қосымша күштер мен құралдарды шақырды және олардың кездесуін ұйымдастырды?
- өрт кезінде еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау ережелерінің талаптарын орындауды кім қамтамасыз етті?
- өртті сөндіруге қатысушыларға олардың өмірі мен денсаулығына қауіп төнгені туралы ақпаратты кім жеткізді?

- орман шаруашылығында қандай тексерулер жүргізілді, қандай органдар және олардың нәтижелері қандай, қандай бұзушылықтар анықталды?

- анықталған бұзушылықтар қалай жойылды?

- тексеру барысында анықталған бұзушылықтар, оның ішінде өрттің алдын алу және өрт қауіпті кезеңге дайындық бойынша тиісті емес жұмыстар (өртті сөндіруге арналған бөшкелердің болмауы, өрт сөндіру машиналарының тиісті техникалық жай-күйі, қаржыландырудың болмауы және т.б.) қандай себептермен жойылған жоқ?

Аталған санаттағы қылмыстық істерді тергеу кезінде орман өрт сөндіру станцияларының қызметкерлерінен басқа, ірі орман өрттерін сөндіру кезінде берілген күштер **ТЖМ органдары** болып табылатынын ескеру қажет. Осыған байланысты, бір мезгілде осы адамдарды анықтау және мынадай сұрақтар бойынша жауап алу жөніндегі жұмысты ұйымдастыру қажет:

- Жұмыс істеп жатқаныңызға қанша уақыт болды және міндеттеріңіз қандай?

- Орман өрттерін сөндіру қандай нормативтік актілермен реттеледі?

- ТЖМ органдары орман өрттерін сөндіруге қандай үлес қосуда?

- Орман өрттерін сөндіру бойынша ТЖМ органдарына қандай міндеттер жүктелген?

- Орман өртін сөндірудің жетекшісі кім?

- Өртті сөндіру кезінде жедел штабты кім басқарады?

- Жедел дамып келе жатқан ауқымды өрттерді сөндіру кезінде ТЖМ қосымша күштері мен құралдарын кім ұйымдастырады және жібереді?

- ТЖМ басшылығының қайсысы орман өрттерін сөндіру кезінде ТЖМ күштері мен құралдарын үйлестіреді және басқарады?

- Болған өрттің мән жайын түсіндіріңіз?

- Өрттің пайда болуы туралы кім хабарлады?

- Орман өртін сөндіруге жәрдемдесу үшін қандай шаралар қолданылды, осы бағыттағы жұмысты кім үйлестірді?

- Нақты тұлғаларға орман өртін сөндіру бойынша қандай міндеттер жүктелді?

- Өртті сөндіруге жалпы басшылықты кім жүзеге асырды?

- Неліктен ТЖМ туындаған өртке кеш жауап берді және орман өртін оқшаулау мен жою үшін қажетті қосымша күштер мен құралдарды уақтылы тартпады?

- Сіз жергілікті атқарушы органның қайсысымен өртті сөндіру, оны оқшаулау мәселесі бойынша байланысқа шықтыңыз?

- Өрт болған жерге қай уақытта және қай күні келдіңіз?

- Өрт шыққан жерде қандай шаралар қабылдадыңыз?

- Жағдай шиеленіскен кезде сіз өртті сөндіруге қосымша күш пен қаражат сұрадыңыз ба?

- Өртті сөндіруге қанша күш пен қаражат жұмсалды?

- Өртті сөндіруде қандай техника және оның қанша бірлігі пайдаланылды? Бұл техниканың жұмысын кім үйлестірді? Нақты техниканы қолдану туралы кім шешім қабылдады?

- Қазавиақұтқару қандай функцияларды орындайды?

- ТЖМ Қазавиақұтқарумен қалай өзара іс-қимыл жасайды?

- Қазавиақұтқару өртті сөндіру үшін қандай шаралар қабылдауы керек еді?

- Қандай себептермен Қазавиақұтқару барлық қажетті ұшу техникасын уақтылы бермеді?

- Қазавиақұтқарудан қажетті ұшу техникасын уақтылы талап ету бойынша қандай шаралар қабылдадыңыз?

- Өртті сөндіру кезінде қандай қиындықтар туындады?

- Өрт сөндіру кезінде ТЖМ орман өрт сөндірушілерімен өзара іс-қимыл қалай жүргізілді?

- Орман өрт сөндірушілерінің өрт сөндіру машиналарының жағдайы және материалдық-техникалық қамтамасыз етуі қандай болды?

- Сіз өртті сөндіруге қатысқан адамдарды ықтимал жарақаттардан, уланудан және күйіктен, өлімнен қорғауды қамтамасыз ету үшін қандай шаралар қолдандыңыз?

- Орман өртін сөндірудің тактикалық жоспарын кім жасады?

- Өртті алдын ала барлау қандай болды?

- Сіз келген кезде өрттің ауданы қандай болды, өрт қай аумақта болды, ол қай бағытқа бет алды? Бұл жағдайды кім қадағалады және Сіз бұл туралы не білесіз?

- Өртке келген кезде сізде өрт туралы қандай ақпарат болды? Сізге бұл ақпаратты кім және қай уақытта берді?

- Орман мекемесінің басшылығынан қандай ақпарат алдыңыз?

- Өрттегі жағдайды кім бағалады, өрттегі жағдайдың өзгеруін үнемі қадағалап отырды және тиісті шешімдер қабылдады, қосымша күштер мен құралдарды шақырды және олардың кездесуін ұйымдастырды?

- Өрт кезінде еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау ережелерінің талаптарын орындауды кім қамтамасыз етті?

- Өртті сөндіруге қатысушыларға олардың өмірі мен денсаулығына қауіп төнгені туралы ақпаратты кім жеткізді?

- Сіз өрт сөндіру жетекшісі ретінде қатысушыларды және өрт сөндіру құралдарын басқару бойынша қандай шаралар қабылдадыңыз керек?

- Жұмыс істейтін жеке құрам мен автомобильдерін от қоршауында қалмауына жол бермеу мақсатында сіз өрт сөндіру жетекшісі ретінде

өрттің таралу бағыты мен жылдамдығын тұрақты бақылауды ұйымдастыру бойынша қандай шаралар қабылдауыңыз керек?

Жауап алу нәтижелері бойынша қылмыстық процеске қатысушылардан алынған ақпарат тергеу жоспарына толықтырулар енгізіле отырып талдауға жатады.

Осылайша, жауап алу, сондай-ақ қарап-тексеру, алып қою және тінту өрт оқиғасының жалпы көрінісінің қалыптастыруға көмектеседі. Нұсқалардың саны тарылып, нақтылай түседі.

Жауап алу жүргізілгеннен кейін **негізгі куәгерлердің көрсетілімдерін оқиға орнында тексеріп, нақтылау қажет**, ал күдікті болса – оның да көрсетілімдерін тексеру қажет. Бұл тергеу әрекеті болған оқиғаның толық көрінісін қайта жасауға және тұлғалардың көрсетілімдерін визуалды түрде қабылдауға мүмкіндік береді. Оқиға орнында көрсетілімдерді тексеру мен нақтылау – орман өрттері бойынша қылмыстық істерді тергеу кезінде дәлелдемелердің ажырамас бөлігі болып табылады.

Нақты нұсқаларды растауға немесе жоққа шығаруға және жағдайларды анықтауға мүмкіндік беретін **тергеу эксперименті** де маңызды. Мысалы, бұл тергеу әрекеті Қостанай облысындағы өртті тергеу кезінде тиімді қолданылған. Тергеу экспериментінің арқасында орманға шыққан ақаулы техниканың орнында болған уақыт аралығы ғана емес, сонымен қатар өртке себеп болған техниканың нақты бір жерде жүріп өткен жағдайлары да анықталды.

Әдетте, өрттер бойынша тергеу эксперименттері өрттің себебіне қатысты нақты техниканың қатыстылығын тексеру үшін жүргізіледі. Бұл техниканың ақаулары болуы, өрт сөндіргішпен жабдықталмауы немесе орманға заңсыз кіргендігі сияқты жағдайлар тексеріледі, әсіресе ол орманда тыйым салынған кезеңде болған жағдайда.

2.1.3 Тінту: оны ұйымдастыру және іс жүргізу тактикасы

Сондай-ақ, орман өрттері бойынша қылмыстық істерге қатысты алғашқы тергеу әрекеттеріне тінту де жатады.

ҚР ҚПК 252-бабының талаптарына сәйкес **тінту іс үшін маңызы бар нәрселерді немесе құжаттарды табу** және алып қою, оның ішінде тыйым салынуға жататын мүлікті табу мақсатында жүргізіледі. Тінту жүргізуге көрсетілген нәрселердің немесе құжаттардың белгілі бір үй-жайда немесе өзге орында не нақты адамда болуы мүмкін деп пайымдауға жеткілікті деректердің болуы негіз болып табылады.¹⁸

Орман өрттеріне қатысты қылмыстық істерде мүлік ұрлығы немесе лауазымдық өкілеттіктерді теріс пайдалану жағдайлары да кездеседі.

¹⁸ Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі: Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231> (жүгінген күні: 13.12.2024).

Сондай-ақ, осы санаттағы істер құжаттардың үлкен көлемін қамтиды (электрондық және қағаз).

Заттар мен құжаттарды, сондай-ақ тәркілеуге жататын мүлікті анықтау үшін қылмыстық іс бойынша тергеудің алғашқы кезеңінде күдіктілердің тұратын жері, жұмыс орны және басқа да мүмкін орындар бойынша тінту шараларын жоспарлау қажет.

Тінту жүргізудің тиімділігі мен негізділігі үшін анықтау органдарының күштері мен құралдарын тарту қажет.

Жедел ақпарат осы іс-шараларды жоспарлауда пайдаланылуы мүмкін.

Көлемді және күрделі қылмыстық істер бойынша көптеген объектілер бір уақытта іздестіріледі.

ЖТТ басшысы мен тергеушілер алдын ала анықтауы керек:

- нені іздеу керек, ізделетін заттардың негізгі сипаттамалары қандай (құжаттар, қолма-қол ақша, электрондық файлдар, компьютерлер және т. б.);

- тінту жүргізілетін объект дегеніміз не: тінту алаңы, объектінің рельефі, оның орналасуы, үй-жайлардың саны және т. б.;

- орналасуы мүмкін қажетті заттар, жасырынатын орындар және т.б.;

- тінту жүргізіліп жатқан тұлғаның және оның жақын әлеуметтік ортасының мінез-құлқына сипаттама, тінту барысында олардың мүмкін болатын мінез-құлық типтерін;

- тінтуді кім жүргізеді (тергеу тобының құрамы);

- тінту кезінде қандай техникалық құралдар мен басқа материалдар қолданылатынын;

- тінтуді бастау ең ыңғайлы болатын кезін;

- ол қанша уақытқа созылуы мүмкін;

- әрбір лауазымды тұлға үшін функцияларды нақты бөле отырып іздестірілетін объектінің жоспарларын және ондағы тінту жүргізу тәртібін әзірлеу;

- куәгерлерді таңдау туралы алдын ала ойланыңыз;

- тергеу бөлімшесімен байланыс арналары мен құралдарын (телефон, рация, мессенджерлер) көздеу.

Тінту жоспарланған мекенжайлар мен объектілердің тізбесін топ басшысы жасайды. Тінту жұмыстарын жоспарлау кезінде анықтау органдарының белсенді қатысуымен жедел-тергеу тобының күштері мен құралдары алдын ала бөлінеді.

Тінтуді тәжірибелік тұрғыдан неғұрлым дайындалған және тәжірибелі, қойылған міндеттерді жанжалсыз және сапалы орындай алатын қызметкерлерге тапсыру қажет.

Мысалы, Қостанай облысы мен Абай облысындағы орман өрттері бойынша қылмыстық істерге байланысты тінту шаралары келесі мақсатта жүргізілді: орман өнімдері, орман өніміне арналған құжаттар,

орман дайындау техникасы және т.б. Сонымен қатар, жүргізілген тінту шаралары орман шаруашылығы басшысының және оның қамқорлығында болған ағаш кесушілер арасындағы тығыз байланысты тіркеу арқылы лауазымдық өкілеттіктерді теріс пайдалану құрамын бекітуге мүмкіндік берді. Олардың арасында фотосуреттер, ЖЖМ талондары, банк карталары және басқа да құжаттар болды.

2.1.4 Алу

Іс бойынша дәлелдемелік базаны бекіту үшін ҚР ҚПК 253-бабының талаптарына сәйкес тергеу үшін қызығушылық тудыратын құжаттарды дереу алу қажет¹⁹. Бұған мыналар жатады:

- барлық лауазымдық және жеке құжаттар;
- бастапқы бухгалтерлік құжаттар;
- ағашты кесуді тіркеу жөніндегі құжаттар;
- орманға бару құжаттары;
- тыйым салу және рұқсат хаттары;
- орман және ағаш кесу билеттері;
- пайдаланылатын техниканың техникалық жай-күйі туралы мәліметтер;
- өртке қарсы қауіпсіздікті реттейтін құжаттар;
- ормандағы қызметті регламенттейтін бұйрықтар және орындауға міндетті өзге де құжаттар;
- кассалық және төлем құжаттары;
- ОШМ қызметінің есептері, мәліметтері, талдаулары;
- және басқалары (әр жағдайда жеке анықталады).

Алып қою шарасы құжаттардың жойылу фактілерін болдырмау мақсатында мүмкіндігінше қысқа мерзімде жүзеге асырылуы керек.

2.2. Дәлелдеу процесінде мамандарды тарту және сараптамалық зерттеулер тағайындау

Аталған қылмыстардың ерекшелігі қылмыс құрамының, соның ішінде субъективтік жағының дәлелдемелерін өз бетінше жинаудағы қиындықтарды тудырады.

Сол себепті, бұл мәселені шешудің тактикалық элементтерінің бірі – сарапшылар мен мамандарды тарта отырып, әртүрлі зерттеулер жүргізу болып табылады. Қылмыспен келтірілген залал суммаларын анықтау, заңнама талаптарының сақталуын тексеру, өртке қарсы және басқа да техниканың жай-күйін, сондай-ақ ауа райы жағдайларын бағалау үшін әртүрлі сот сараптамаларын тағайындап, өткізу қажет.

¹⁹ Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі: Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231> (жүгінген күні: 13.12.2024).

Сонымен қатар, дендрология, метеорология, өрттану, техника және басқа да салалардағы тиісті білімдерге ие мамандарды тарту маңызды.

Мамандардың зерттеу нәтижелері кейіннен жауап алу, беттестіру және басқа да тергеу әрекеттерін жоспарлау кезінде қолданылады және дәлелдемелік маңызға ие.

Мамандарды тарту кезінде сұрақтар шеңберін алдын ала анықтау, уәкілетті орган тарапынан бұрын жүргізілген тексерулерді сұрату, оларды мұқият зерделеу, тексерушілер құрамында маманның жоқтығына және тергеуді қызықтыратын сұрақтардың бұған дейін қарастырылмағанына көз жеткізу орынды.

Қорытынды алынғаннан кейін немесе зерттеу барысында әрбір куәгер санаты мен болжамды кінәлі тұлғаларға арналған сұрақтар тізімін құрастыру қажет.

Тартылған маман өзіне жүктелген жұмысқа қажетті дағдыларға және арнайы біліміне ие болуы, сондай-ақ өз пікірлерін конструктивті және негізделген түрде баяндауы керек.

Ірі өрт фактісі бойынша қылмыстық істі тергеу барысында ең алдымен **ТЖБ қызметкерлерін**, соның ішінде өртке қарсы сарапшыларды тарту қажет.

Аталған қызметкерлер төмендегі сұрақтарды анықтап, шешуге қабілетті, бұл болған оқиғаның нұсқаларын таңдау кезінде маңызды рөл атқарады:

- жанудың бастапқы пайда болған аймағын – өрт ошағын анықтау;
- өрттің шығу себебін белгілеу;
- оттың таралу бағытын анықтау;
- жану қарқындылығын бағалау;
- топырақта, жер қабатында, ағаш діңдерінде тез тұтанғыш және жанғыш сұйықтықтардың бу концентрациясының болуын өлшеу?

Сонымен қатар, маман ретінде **метеорологты** тартып, оған келесі сұрақтарды қою қажет:

- өрттің пайда болуына қандай ауа райы жағдайлары ықпал етті?
- өрттің пайда болған күніндегі ауа райы жағдайлары мен оның себебі арасындағы қандай байланыс бар?
- найзағай разряды дегеніміз не, сондай-ақ құрғақ найзағай разряды дегеніміз не?
- найзағай разрядтары қандай күш пен қуатқа ие болады?
- найзағай мен найзағай разрядтары географиялық орналасуға байланысты бола ма?
- найзағай разрядтары ағаштар арқылы (соның ішінде қылқан жапырақты ағаштар) өте ала ма, яғни ағаштар найзағай разрядтарын өткізгіш бола ала ма?

- қандай ауа райы жағдайларында (қоршаған орта температурасы, ауаның ылғалдылығы және т.б.) найзағай разрядтары пайда болуы мүмкін?

- найзағай соққысының күшін (қуатын) өлшеуге бола ма, егер ие болса, қандай әдіспен?

- егер метеорологтардың деректері бойынша найзағай болмаған болса, олардың пайда болу ықтималдығы бар ма?

- найзағай разрядтары (құрғақ найзағай разряды) өрттің себебі бола ала ма (соның ішінде орман алқаптарында)?

- найзағай мен найзағай разрядтарының қандай түрлері бар?

- құрғақ найзағай разрядының ыстық ауа райында пайда болу ықтималдығы қандай?

- құрғақ найзағайлар тәуліктің қай уақытында пайда болуы мүмкін?

Параллельді түрде **дендрология саласының** маманына келесі міндеттерді шешу тапсырылуы мүмкін:

- қылқан жапырақты ағаштар найзағай разрядтарына (соның ішінде құрғақ найзағайға) ұшырай ма?

- қылқан жапырақты ағаш түрлері найзағай разрядтарының (соның ішінде құрғақ найзағайдың) өткізгіші бола ала ма?

- қылқан жапырақты ағаштарда найзағай разряды (найзағай) салдарынан пайда болатын жанудың қандай тән белгілері бар?

- қылқан жапырақты ағаштардың қабығы найзағай разрядтарының (соның ішінде құрғақ найзағайдың) әсерінен зақымдана ма?

- қылқан жапырақты ағаштарға найзағай разряды (найзағай) түсуі салдарынан табиғи өрттің пайда болуы мүмкін бе?

- қандай жағдайларда найзағай разряды (найзағай) қылқан жапырақты ағаштарға түсуі мүмкін (құрғаған, төбе басында орналасқан және т.б.)?

- найзағай разряды (найзағай) салдарынан өрт қалай дамиды?

- зерттелген дәлел (ағаш) бетінде анықталған зақымдардың мерзімі қандай және олар найзағай (найзағай разряды) салдарынан пайда болуы мүмкін бе?

- зерттеуге ұсынылған ағашқа түскен найзағай разряды өрттің себебі бола ала ма?

Орман алқабында жұмыс істеген, соның ішінде өрт сөндіру техникасы да болған жағдайда, **машинажасау (техника) саласының** мамандарын тарту қажет. Оларға келесі сұрақтарды қою қажет:

- су алу кезінде насостың жұмысқа қабілеттілігі (құрғақ вакуум)?

- өрт сөндіру техникаларының жарамдылығы мен техникалық жабдықтарының болуы?

- өрт сөндіру көліктері цистерналарының (резервуар) бүтіндігі?

- ауыл шаруашылығы техникаларының техникалық жағдайы қандай?

- ауыл шаруашылығы техникаларының өрт сөндіргіштері бар ма және олар жарамды ма?

- зерттеуге ұсынылған трактордың техникалық жағдайы қандай? Бұл трактордың жұмыс істеуіндегі қандай ерекшеліктер бар? Оның техникалық ақаулары бар ма және олар қандай түрде байқалады?

- зерттеуге ұсынылған трактор құмды жерлерде жүктемемен және температура 35 градус Цельсийден жоғары болған кезде ұшқын шығару мүмкіндігін туғызуы мүмкін бе?

ОШ және ЖДҚК аумақтық инспекция қызметкерін маман ретінде тарту қажет, бұл оның заңсыз ағаш кесу фактілерін анықтау және орман шаруашылығының өнімдерін дайындаудағы заң бұзушылықтар мен өртке қарсы алдын алу шараларды сақтау жөніндегі сұрақтарды шешуді қамтамасыз етеді. Маманға келесі сұрақтар қойылуы тиіс:

- өрт қауіптілігі дәрежесі жоғары мемлекеттік орман қорында бөтен адамдардың (ағаш кесушілердің) болу заңдылығы?

- ағаш кесу кезінде орманды пайдалануды үшінші тұлғаларға беру құқықтарының заңдылығы (ағаш кесушілер)?

- заңсыз кесу (ағаш шабу құжаттары, шот-фактуралар және т.б. жоқ болған жағдайда) салдарынан келтірілген зиян көлемін және мөлшерін анықтау?

ТЖБ мен орман мекемелерінің өздерінің тікелей міндеттерін орындауына ерекше назар аудару қажет. Шынында да, Абай облысының мысалында ОШМ басшыларының орынсыз қарым-қатынасы нәтижесінде оларға бағынышты қызметкерлер қаза тапты.

Қазақстан Республикасының ТЖМ М. Габдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясының қызметкерлерін маман ретінде тарту қажет, оларға келесі сұрақтар қойылуы тиіс:

- өрттің түрін, таралу жылдамдығын (интенсивтілігін), негізгі жанғыш материалдардың типтері мен түрлерін анықтау?

- өрттің дамуына қандай жағдайлар, факторлар мен мән-жайлар ықпал етті?

- найзағай разрядының ағашқа түсуі салдарынан өрттің пайда болу мүмкіндігі бар ма?

- өртті уақытында/тиімді сөндіруге ықпал еткен факторлар мен мән-жайлар (өрт сөндіру техникаларының техникалық жарамдылығы, өртті ерте анықтау жүйесі, найзағайды анықтау құрылғылары)?

- өрт сөндіруге арналған күштер мен құралдар дұрыс қолданылды ма, қандай да бір қателіктер жіберілді ме?

- ОШМ ормандардағы өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қандай шаралар қабылдануы тиіс еді?

- ормандардағы өрт қауіпсіздігі шаралары қалай ұйымдастырылуы керек?

- ормандардағы өрт қауіпсіздігі шараларын жүргізуге жауапты лауазымды тұлғалар кімдер, қызметтік нұсқаулықтарға сәйкес?

- ормандардағы өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қандай шаралар орындалмады?

- ормандардағы өрт қауіпсіздігі талаптарын орындауды кім бақылап, қадағалауы тиіс еді?

- ормандардағы өрт қауіпсіздігі талаптарын орындауды бақылау кезінде мемлекеттік орман инспекторлары тарапынан қандай бұзушылықтар анықталды?

- мемлекеттік орман инспекторлары тарапынан ормандардағы өрт қауіпсіздігі талаптарын бақылау кезінде қандай бұзушылықтар жіберілді?

- анықталған бұзушылықтарды жою үшін қандай шаралар қабылданбады?

- өртті қандай жағдайда оқшаулауға болады?

- өртті оқшаулау және жою үшін қандай шаралар қолданылмады?

- өткен оқиғаларды ескере отырып, ұсынылған құжаттар негізінде, қызметтік міндеттерге сәйкес, ОШМ жауапты қызметкерлерін анықтау (бағалау) керек, олар ӨСЖ функцияларын орындауы керек еді, өрттің шығуы мен таралу аймағына байланысты (орман шаруашылығы, филиал, қорық) және нақты уақыт бойынша?

- өткен оқиғаларды ескере отырып, ұсынылған құжаттар негізінде, өрт қауіпсіздігі саласында жіберілген бұзушылықтарды анықтап, ОШМ жауапты қызметкерлерінің жауапкершілігін белгілеу керек, олар ӨСЖ функцияларын орындауы керек еді, өрттің шығуы мен таралу аймағына байланысты (орман шаруашылығы, филиал, қорық) және нақты уақыт бойынша?

- ОШМ нақты қызметкерлері (өрт сөндіруге жіберілгендер) белгілі бір уақыт ішінде өртті оқшаулап, жоюы мүмкін болды ма? Олар өрт қауіпсіздігі талаптарын бұзды ма?

Қылмыстық іс бойынша міндетті түрде ТЖМ қызметтік тексерулерінің қорытындылары мен Экология министрлігінің қорытындысын қоса тіркеу қажет. Бұл ретте, өрт салдарынан мемлекетке тікелей және жанама келтірілген зиянды анықтайтын уәкілетті органы Экология және табиғи ресурстар министрлігі болып табылады. Осыған байланысты, аталған орталық атқарушы органның қорытындысы материалдық зиян мөлшерін анықтауда негіз ретінде алынатын болады, сондай-ақ жауапты тұлғалардың іс-әрекеттерінің заңдылығы мен негізділігін бағалауға ықпал етеді.

Орман өрттерін тергеу өз ерекшеліктеріне байланысты міндетті түрде арнайы ғылыми білімдер мен сарапшылардың көмегін қажет

етеді. Істің мән-жайларына сүйене отырып, прокурор немесе тергеуші зерттеу түрін анықтайды және сарапшыға нақты сұрақтар қойып, толық және объективті зерттеу жүргізу үшін қажетті материалдармен қамтамасыз етеді. Қажетті деңгейде білімге, құзыреттілікке және тәжірибеге ие кәсіби сарапшыларды дұрыс таңдау объективті және жан-жақты зерттеу жүргізудің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады, ал білікті сарапшының дайындаған қорытындысы – қылмыстық іс бойынша дәлелдердің бірі болады.

Жоғарыда көрсетілген қорытындыларды алғаннан кейін мынадай сұрақтар бойынша **сот-сараптамалық өрт-техникалық зерттеу** тағайындалады:

- орман алқабында өрттің шығу себебі қандай?
- өрт ошақтары қай жерде орналасқан?
- өрт ошақтарының саны қанша, олардың байланысы мен пайда болу реттілігі қандай?
- оттың таралу жолы қандай болды?
- өрттің дамуына қандай жағдайлар ықпал етті?
- әдейі өрт қоюдың іздері бар ма?
- өрт ошақтарында қандай жалын катализаторлары болды?
- өрттің түрі қандай болды (жарылысты, баяу таралатын және т.б.)?
- осы нақты жағдайларда өздігінен тұтану мүмкін бе?
- қозғалатын техникадан шыққан ұшқын өрттің шығу себебі болу мүмкін бе?
- зерттеуге ұсынылған трактор, көлік, ауыл шаруашылығы және өрт техникасы және т.б. қозғалыс кезінде ұшқын шығаруы мүмкін бе?
- зерттеуге ұсынылған ағаш өрттің себебі болуы мүмкін бе, егер ие болса, қандай?
- найзағай соққысын өрттің себебі деп атауға бола ма?

Аталған сарапшылардың қорытындысы болған оқиғалардың қылмыстық сипатын растау не теріске шығару мақсатында міндетті болып табылады.

Орман шаруашылығы және жануарлар дүниесін қорғау комитетінің аумақтық инспекциясы инспекторының қорытындыларын растау үшін өз бетінше ағаш кесу мен өрттен келтірілген залалдың мөлшерін айқындайтын сот-экономикалық сараптама жүргізуге бастамашылық жасалады.

3. СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУДІ АЯҚТАУ

3.1 Қылмыстық жауаптылыққа тартылуға жататын тұлғалар

Тергеу аяқталғаннан кейін топ басшысы барлық материалдарды қайтадан талдап, оларға соңғы бағасын береді. Бұл жұмысқа жекелеген мүшелер немесе бүкіл құрам тартылады. Жиналған дәлелдемелердің жеткіліктілігі туралы шешім қабылдағаннан кейін, басшы айыптау актісін жасайды. Оның жасалуына топ мүшелері өздері орындаған тергеу бөлігінің шеңберінде қатысады.

Осы санаттағы істерді тергеудің ерекшеліктері келіп түсетін ақпаратты нақты жүйелеуді талап етеді.

Қылмыстық іс материалдарын зерделеп, алғашқы тергеу әрекеттері туралы ақпаратты талдап, сарапшы мен маманның қорытындыларын алғаннан кейін, қаралып отырған санаттағы істер бойынша қылмыстық қудалау шеңберіне тартылатын күдікті тұлғалардың ықтимал тобын анықтау қажет.

Күдіктілердің ықтимал шеңберін анықтау үшін барлық күш-жігерді біріктіру керек. Күдіктілер шеңберін анықтау кезінде ол түпкілікті деп қарастырылмайды, себебі тергеу барысында қылмыстық қудалау орбитасына жаңа тұлғалар тартылуы мүмкін немесе, керісінше, тұлғалар шеңбері қысқаруы мүмкін.

Әдетте, қаралатын санаттағы істер бойынша ағаш кесушілердің, орман қорына жататын жерлерді жалға алатын тұлғалардың, лауазымды адамдарының (директор, оның орынбасары, бухгалтер) және орман мекемелері қызметкерлерінің (орманшылықтың басшысы, орманшылар және т.б.) іс-әрекеттері мұқият құқықтық бағалауға жатады.

Осы тұлғалардан басқа, қылмыстық қудалау орбитасында жасалған қылмысқа қатысы бар басқа тұлғалар (тракторшылар, аралар және т.б.) болуы мүмкін.

Аталған санаттағы істер бойынша күдіктілер тобын анықтағаннан кейін ақпаратты өңдеудің ыңғайлылығы үшін ақпаратты кестелік және сызбалық нысандарда жүйелеу маңызды.

Әдетте, прокурорлар тексеретін аталған істер бойынша олардың ерекше маңыздылығы мен күрделілігіне байланысты сапалы процестік қадағалауын ұйымдастыру үшін процесс прокурорларының топтары құрылады.

Жедел-тергеу тобының басшысының міндеті – күдіктілер шеңберін анықтау кезеңінде процесс прокурорларымен өзара іс-қимылды процестік байланыс негізінде ұйымдастыру. Өйткені, олардың осы санаттағы істер бойынша жинақталған тәжірибесін ескере отырып білдірген пікірі объективті процестік шешім қабылдауға әсер етуі мүмкін.

Тергеуді ұйымдастыру мен процесс прокурорымен өзара іс-қимылдың тиісті үлгісі ретінде Қостанай облысы Әуликөл ауданындағы

өрт фактісі бойынша қозғалған қылмыстық істі келтіруге болады. Сонымен, дәлелдемелерді талдау арқылы орман мекемелері мен ағаш кесу бригадалары қызметкерлерінің бір бөлігі заңсыз нұсқауларды орындағанына қарамастан, қылмыстық ниеті жоқ екендігі анықталды. Сонымен қатар, процесс прокурорының принципті ұстанымына сәйкес, Қостанай облысының табиғи ресурстар басқармасы, аумақтық инспекциясы және ТЖД лауазымды тұлғалары мен қызметкерлеріне қатысты қылмыстық қудалауды тоқтату туралы шешімдер қабылданды.

Күдікті тұлғалардың әрекеттерін саралау жөніндегі түпкілікті шешімді **жедел-тергеу тобының басшысы қабылдайды** және қабылданған шешімдер үшін жеке жауапкершілік арқалайды.

3.2. Қылмыстық әрекетті саралау және бұлтартпау шарасын таңдау

Қылмыстардың жасалу механизмі күрделі болғандықтан, жедел-тергеу тобының басшысы мен тергеушінің уақытының едәуір бөлігі күдіктінің әрекетін саралау туралы қаулыны әзірлеуге жұмсалады.

ҚР ҚПК-нің 204-бабының 1-тармағына сәйкес күдіктінің іс-әрекетін саралау туралы қаулыда:

1) оның жасалған уақыты мен орны; хаттаманы кімнің жасағаны; күдіктінің тегі, аты және әкесінің аты (ол болған кезде), туған күні, айы, жылы және туған жері;

2) қылмыстың жасалған уақыты, орны, сондай-ақ осы Кодекстің 113-бабына сәйкес дәлелденуге жататын өзге де мән-жайларды көрсете отырып, осы адам жасады деп күдік келтірілген қылмыстың сипаттамасы;

3) адамға оны жасады деп күдік келтіріліп отырған қылмыс үшін жауаптылықты көздейтін қылмыстық заң (бап, бөлік, тармақ) көрсетілуге тиіс²⁰.

Мұндай маңызды процестік құжатпен жұмыс бастапқыда бүкіл топтың іс-әрекетін үйлестіруге, тергеушілердің жұмысын дұрыс жоспарлауға, қосымша тексеруді және дәлелдемелер базасын жинауды қажет ететін жағдайларды анықтауға мүмкіндік береді.

Дәл осы қылмыстық құқық бұзушылықты саралау туралы қаулы жасалған кезде тергеуші көптеген құжаттарға және сотқа дейінгі тергеу барысында анықталған мән-жайларға жүгінеді.

Құқық бұзушының әрекетін саралау туралы қаулыны әзірлеу үшін қылмыс мотивін анықтап, қылмыстың сипаты мен маңыздылығын бөлшектеп, зиянның мөлшерін айқындау қажет. Сонымен қатар, тергеуші тергеу әрекеттерінің, алғашқы тергеу шараларының,

²⁰ Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі: Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231> (жүгінген күні: 13.12.2024).

сараптамалардың, мамандардың қорытындылары мен басқа да материалдардың хаттамаларымен танысуы керек.

Сондықтан, әрекетті саралау барысында тергеу тобының басшысы мен тергеушілер нақты уақыт режимінде белгілі бір мән-жайларды дәлелдеу барысында әлсіз тұстарды жылдам анықтап, сәйкесінше тергеу тобының мүшелеріне нұсқаулар бере алады. Олар ағымдағы тергеу жоспарын толықтырып немесе кеңейтіп, қылмыс туралы жаңа нұсқалар мен сызбаларды ұсыну қажеттілігі туралы қорытындыға келеді.

Қаралып отырған қылмыстық істер санаты бойынша күдікті тұлғалардың әрекетін келесі саралаудың мысалдарын келтіруге болады.

3.2.1 Әуликөл ауданындағы өрт бойынша қылмыстық іс туралы:

Аз. Р., 01.01.1980 жылы туған, Беларусь Республикасының тумасы, Қазақстан Республикасының азаматы, келесі жағдайлар бойынша абайсызда (немқұрайлылықпен) қылмыс жасады.

Мәселен, 2022 жылығы 2 қыркүйекте сағат 13:15 шамасында ағаш кесуші аз. Е., Қостанай облысы Әуликөл ауданының Бағаналы кентінде жүргенде, бұған дейін таныс емес аз. Р-ге, «МТЗ-82» маркалы дөңгелекті тракторын (мемлекеттік нөмірі Р 183 АСЕ 1987 жылғы шығарылым, зауыттық нөмірі 354 138) басқарған, Т. мырзаның меншігінде, Бағаналы кентінен «Басаман орман шаруашылығы мекемесі» КММ Кондратьев орман шаруашылығының №22 кварталына (деляна) вагон (будка) тасымалдауды сұрады. Бұл жұмысты аз. Е., Кондратьев орман шаруашылығының №22 кварталында ағаш кесумен айналысатын жеріне тасымалдауды өтінді. Сонымен қатар аз. Е., аз. Р-ден сол жерде бұрыннан бар басқа вагонды (будканы) сүйреп апаруын сұрады. Екі сұранысқа да тракторшы аз. Р. келісімін берді.

Осы уақытта аз. Р. жоғарыда аталған тракторды, өрт қаупі жоғары көлік құралы ретінде, өрт сөндіргішсіз және цилиндрлік-поршеньді топтамасын ақаулы күйде пайдаланды, бұл майдың көп жұмсалуына және шығып жатқан түтін құбырының бетіндегі майлы күйе мен қара шөгінділердің пайда болуына әкелді.

Алайда, жоғарыда аталған жағдайларды ескере отырып, аз. Р., Кондратьев орман шаруашылығының №22 кварталына апаратын жолдың құмды және қиыршық жермен өтетінін (көтерілу, түсу, шұңқырлар және т.б.) және ұзақ уақыт бойы ыстық, құрғақ ауа райы мен қатты жел соғып тұрғанын біле отырып, аз. Е.-ге келісім берді, вагондардың шамамен өлшемдері мен салмағы туралы нақты түсінігі

жоқ, ормандардағы өртке қарсы қауіпсіздік қағидаларын²¹ (бұдан әрі – Қағида) өрескел елемей, онда өрт қаупі жоғары учаскелерде көлік және техника шығару құбырларында дұрыс жұмыс істейтін өрт сөндіргіштерді пайдалануға рұқсат етіледі, осылайша, ол абайсыз әрекет етіп, аз. Т. тарапынан оған берілген өрт сөндіргішті орнату шараларын қабылдаған жоқ, бұл орманның және жақын орналасқан елді мекендердің өртке орануына себеп болуы мүмкін еді.

Содан кейін, өз міндеттерін орындау барысында, аз. Р. өзінің қылмыстық немқұрайлығына байланысты, аталған қоғамдық қауіпті салдардың туындау мүмкіндігін алдын ала болжамады, алайда тиісті мұқияттылық пен сақтық танытқанда, оны болжай алуы және болжауға міндетті болуы тиіс еді. Сол күні сағат 13:35 шамасында Бағаналы кентінде тракторға вагонды тіркеп, ешқандай кедергілерсіз Кондратьев орман шаруашылығының №22 кварталына апаратын негізгі жолмен қозғалып шықты. Бұл әрекетке «Басаман орман шаруашылығы мекемесі» КММ қызметкерлері мен директоры аз. Ж. тарапынан ешқандай қарсылық көрсетілмеді. Аз. Ж., аз. Е. мен басқа да ағаш кесушілерге өрт қаупі жоғары кезеңде орманда жұмыс істеуге және ағаш кесу жұмыстарын жүргізуге рұқсат бере отырып, өрт қауіпсіздігі және орман пайдалану ережелерін бұзушылықтын тоқтату, ормандағы жоғары өрт қаупі кезеңінде орман пайдалану құқығын шектеу, соның ішінде тиісті бұйрық шығару міндетін орындамаған.

Жол бойында, трактор қозғалтқышының ақаулығы мен жол жабынының жағдайына (құмды топырақ, көтерілулер, еңістер, шұңқырлар), сондай-ақ қоршаған орта температурасының жоғары болуына байланысты, аз. Р. қозғалтқышқа вагонды сүйретуден туындаған жоғары жүктемені сезіне отырып, бірнеше рет тоқтады. Алайда, осыған қарамастан, аз. Р. аз. Е. көрсеткен межелі жерге дейін қозғалысын жалғастырды.

Сағат 14:10 шамасында Кондратьев орман шаруашылығының №22 кварталына (деляна) жеткен аз. Р., қылмыстық абайсыздықты жалғастыра отырып, тракторды орманда өрт сөндіргішсіз пайдалану барысында туындаған техникалық мәселелерді түсінгеніне қарамастан, вагонды ауыстырып, шамамен сағат 14:25-те бұрын сол делянада болған вагонды сүйретіп, сол жолмен Бағаналы кентіне қарай кері бағытта қозғалысын бастады.

Шамамен сол күні сағат 14:35-те аз. Р., «МТЗ-82» маркалы, мемлекеттік нөмірі Р 183 АСЕ, 1987 жылы шығарылған (зауыттық нөмірі 354 138) дөңгелекті тракторды, өрт қаупі жоғары көлік құралын басқарып, Бағаналы кентіне апаратын құмды және күрделі жолмен қозғалуда, механикалық көлік құралына жоғары жүктемені сезіне отырып, ауа температурасы +38 градус Цельсийден жоғары болғанда

²¹ Ормандардағы өрт қауіпсіздігі қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 23 қазандағы № 18-02/942 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012351> (жүгінген күні: 13.12.2024).

және үнемі бағытын өзгертетін қатты жел жағдайында, өзінің қылмыстық абайсыздығынан, жоғары қауіпті көзден ірі және аса ірі көлемде зиян келтіретін салдарды болжай алмады. Алайда, тиісті мұқияттылық пен сақтық танытқанда, ол мұндай салдарды болжай алуы және болжауға міндетті еді. Аз. Р. орманға жақын жерде, Кондратьев орман шаруашылығының №30 және №31 кварталдары аумағында, «Басаман орман шаруашылығы мекемесі» КММ территориясында орналасқан жол бойымен жүріп, өрт қауіпсіздігі ережелерінің 31-тармағының талаптарын елемей, тракторды өрт сөндіргіш және цилиндрлік-поршеньді топтамасы ақаулы күйде пайдаланды. Нәтижесінде, іштен жану қозғалтқышының шығару жүйесінен шыққан ұшқындардың әсерінен өрт пайда болды. Бұл өрт «Басаман орман шаруашылығы мекемесі» КММ, «Семиозер орман шаруашылығы мекемесі» КММ аумақтарын және Аманқарағай мен Озерное ауылдарын қамтыған Әуликөл ауданының елді мекендеріне таралып, мемлекетке, жеке және заңды тұлғаларға ірі және аса ірі көлемде зиян келтірді.

Өрт нәтижесінде 39 772,4 гектар орман және ормансыз алқаптар жойылып, жалпы сомасы 18 774 283 323,73 теңгені құрады, бұл мемлекетке келтірілген ірі көлемдегі залалды білдіреді. Сонымен қатар, өрт салдарынан 91 тұрғын үй, 4 шағын бизнес нысанының мүлкі, 5 шаруа қожалығының мүлкі, 33 ауладағы шаруашылық құрылыстар, 20 автокөлік, ауыл шаруашылығы және арнайы техника, 122 бас мал жанып немесе зақымдалды. Жалпы шығын сомасы 642 114 735 теңгені құрады.

Сонымен бірге, өртпен күресу және келтірілген шығынды өтеу үшін мемлекет тарапынан 2 680 640 278,37 теңге бюджет қаражаты жұмсалды, бұл мемлекетке, жеке және заңды тұлғаларға келтірілген аса ірі көлемдегі залалды білдіреді.

Осылайша, азамат Р. өз әрекеттерімен Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 204-бабы 2-бөлігімен көзделген қылмысты жасады – жоғары қауіпті көзді абайсыз пайдалану нәтижесінде өзгенің мүлкін жою немесе зақымдау, бұл ауыр салдарға және аса ірі көлемдегі залалға әкелген.

Сонымен қатар, азамат Р. өз әрекеттерімен Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 341-бабы 1-бөлігімен көзделген қылмысты жасады – жоғары қауіпті көзді абайсыз пайдалану нәтижесінде орман қорының құрамына кіретін және кірмейтін ағаштар мен бұталарды жою немесе зақымдау, бұл ірі көлемдегі залал келтірген.

3.2.2 Қостанай облысындағы Әуликөл ауданында өрттің шығуына әкеп соққан қызметтік өкілеттіктерді теріс пайдалану фактісі бойынша қылмыстық іс:

Аз. Ж, 01.01.1960 жылы туған, Қостанай облысының тумасы, Қазақстан Республикасының азаматы, бұрын сотталмаған, 2018 жылғы 28 желтоқсандағы Қостанай облысы әкімдігі табиғи ресурстар және табиғат пайдалануды реттеу басқармасы басшысының №54 бұйрығымен «Басаман орман шаруашылығы мекемесінің» директоры лауазымына тағайындалған (бұдан әрі – Мекеме, Орман шаруашылығы мекемесі, Орман шаруашылығы).

Аз. Ж.-дің қызметтік нұсқаулықтарына сәйкес, ол «Басаман орман шаруашылығы мекемесінің» жұмысын **ұйымдастырып, басқарады**; мекеме атынан әрекет етеді; мекемедегі барлық қызметкерлер үшін міндетті **бұйрықтар шығарады және нұсқаулар береді**; сыбайлас **жемқорлыққа қарсы іс-қимыл** жұмыстарын ұйымдастырады; мемлекеттік орман қорғау міндеттерін заңнамамен жүктелген негізгі тапсырмаларын орындауды қамтамасыз етеді және ұйымдастырады; **ормандарды қорғау, сақтау, өсіру және орман шаруашылығын ұйымдастыруды қамтамасыз етеді**, орман пайдалану саласындағы мемлекеттік орман қоры аумағында орман шаруашылығын реттейді; орман өрттерін алдын алу және онымен күрес жүргізу шараларын ұйымдастырып, іске асырады; **мемлекеттік қызметтер көрсету (орман билеттерін және ағаш кесу билеттерін беру) заңнамамен белгіленген тәртіппен жүзеге асырылады**; Қазақстан Республикасының орман заңнамасы, жануарлар дүниесін қорғау, өсіру және пайдалану жөніндегі заңнамасы мен ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңнаманы бұзушылықтарды болдырмау және тоқтату шараларын қабылдайды; мекемеге жүктелген міндеттердің орындалуы және орман шаруашылығының өз функцияларын жүзеге асыруы үшін жеке жауапкершілік көтереді.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының Орман кодексінің 69-бабының 3-тармағына сәйкес, аз. Ж.-дің қызметтік міндеттеріне мемлекеттік орман қорының жерлерінде және оған жақын аумақтарда орман өрттерінің алдын алу және оларды болдырмау, орман өрттерін уақытында анықтау және сөндіру жұмыстарын жүргізу кіреді, егер орман өртінің пайда болу қаупі туындаса²².

Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік қызмет туралы заңының 1-бабының 6-тармағы, 10-бабының 1, 3, 13-1-тармақтарына сәйкес, мемлекеттік қызмет – бұл мемлекеттік қызметшілердің мемлекеттік органдарда мемлекеттік өкілеттіктерді орындау бойынша қызметі, ол мемлекеттік билік функцияларын жүзеге асыруға

²² Қазақстан Республикасының Орман кодексі: Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 шілдедегі N 477 Кодексі. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K030000477> (жүгінген күні: 13.12.2024).

бағытталған. Мемлекеттік қызметшілердің міндеттеріне Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңнамаларын сақтау, азаматтар мен заңды тұлғалардың құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерін сақтау және қорғауды қамтамасыз ету, сондай-ақ бағынысты мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарының алдын алу кіреді²³.

Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңының 22-бабына сәйкес, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылмен барлық мемлекеттік органдар, ұйымдар, квазимемлекеттік сектор субъектілері және лауазымды тұлғалар өз құзыреті шегінде айналысуға міндетті.²⁴

Жоғарыда аталған заңнамалық талаптарды және өз қызметтік міндеттерін бұза отырып, аз. Ж., лауазымды тұлға бола отырып, жеке пайдақорлық мақсатта, өз мүддесі мен басқа тұлғалардың мүдделерінде әрекет ете отырып, 2020-2022 жылдар аралығында ауыр сыбайлас жемқорлық қылмысын жасады.

Сонымен, 2020 жылы мекеме басшысы қызметінде болған кезінде аз. Ж.-де өз қызметтік өкілеттіктерін қызмет мүдделеріне қайшы пайдалану мақсатында, өзіне және басқа тұлғаларға артықшылықтар мен пайда алу үшін қылмыстық ниет пайда болды.

Өзінің қылмыстық мақсатын жүзеге асыру үшін аз. Ж. алдымен өзіне тапсырылған орман алқабында толық бақылауды қамтамасыз етті, атап айтқанда, орман өнімдерін әзірлеу үшін учаскелерді (деляналарды) бөлу және тарату, ағаш кесуші билеттерін беру, ағаш кесушілердің орманда болуын және жұмыс істеуін бақылауды, сондай-ақ орман шаруашылығы мекемесінің ағаш кесуші бригадаларын формальды түрде комплектілеуді өз қолына алды.

Өзінің қылмыстық жоспарын жүзеге асыра отырып, аз. Ж. біртұтас мақсатқа және біртұтас әдіс бойынша әрекет ете отырып, 2020 жылдың қаңтарынан бастап 2022 жылдың тамызына дейін Басаман орман шаруашылығы мекемесінің орман алқабында жеке бригадаларды ағаш кесу жұмыстарына қатыстыруды жоспарлы түрде және жүйелі түрде жүзеге асырды. Ол аз. Т., аз. М., аз. Н. және басқа тұлғаларға тиесілі жеке бригадаларға орманда ешқандай шектеусіз және тыйымдарсыз, оның ішінде өрт қаупі жоғары кезеңде де ағаш кесу жұмыстарын жүргізуге мүмкіндік берді. Сонымен қатар, ол ағаш кесуші билеттерін бермей және оларды төлемей ағаш кесу жұмыстарын жүргізуге рұқсат беріп, өзіне бағынатын қызметкерлерге (орманшылық басшылары, орманшылар және басқа да қызметкерлер) осы ағаш кесушілердің жұмыс жасауына кедергі келтірмеуді бұйырды.

²³ Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы: Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000416> (жүгінген күні: 13.12.2024).

²⁴ Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы: Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410> (жүгінген күні: 13.12.2024).

Өз кезегінде, орман шаруашылығы мекемесінің қызметкерлері аз. Ж-ға тәуелді жағдайда бола отырып, өздеріне қатысты жағымсыз салдардың туындауын қаламай, оның орман алқабында жеке бригадалардың кедергісіз жұмыс істеуіне қатысты талаптарын мәжбүрлі түрде орындады.

Құқықтық заңдастырып беру мақсатында, жеке ағаш кесушілердің әрекеттерін жасырып, аз. Ж. орман шаруашылығы мекемесінде жұмысқа ағаш кесушілерді номиналды түрде тіркеп, олар шын мәнінде жеке ағаш кесу бригадаларында жұмыс істеп, мекемеде ешқандай қызмет атқармайтын еді.

Ағаш өнімдерін кесу үшін жоғарыда аталған бригадаларға учаскелер бөлінгеннен кейін, аз. Ж өз пайдасы үшін, жеке мүдделерін көздеп, заңға қайшы әрекеттерін жалғастырды. Ол орманда жұмыс істеу үшін өзінен рұқсат алған орман дайындаушыларды, істеп жатқан жұмыстарының орнына, өз карточкалық шотына ақша аударуға міндеттеді, бұл өз кезегінде қылмыстық жазалауға жататын әрекет болды.

Өз кезегінде, аз. Ж-ден қажетті орман учаскелерін алған ағаш кесушілер, сол учаскелерде ағаш кесу жұмыстарын еш кедергісіз жүргізіп, аз. Ж-ге тәуелді болып, оның орман алқабымен жалғыз өзі иелік етіп отырғанын білгендіктен, өз қызметтеріне теріс салдарлар туындамас үшін және оның тарапынан жасанды кедергілерге жол бермеу мақсатында, 2020-2022 жылдар аралығында АО «Kaspi Bank» банкінде аз. Ж-дің карточкалық шотына түрлі сомаларда ақша қаражатын аударып отырды, ал олардың мөлшерін өзі аз. Ж. анықтап, қалауы бойынша пайдаланған.

Мәселен, 2020 жылдан бастап 2022 жылға дейін жоғарыда аталған ағаш кесушілерден аз. Ж. карточкалық шотына 15 865 000 теңге түсті.

Сонымен қатар, Орман кодексінің 36-бабының 1-тармағына сәйкес, мемлекеттік орман қоры учаскелерінде орман пайдалану тек ағаш кесуші билеті – рұқсат беру құжаты негізінде және оның толық төленуі жағдайында жүзеге асырылады²⁵.

Алайда, аз. Ж. бұл заң талаптарын жақсы біле отырып, өз мүддесі мен ағаш кесушілердің мүдделерін көздеп, өзінің қызметтік өкілеттіктерін асыра пайдаланып, 2022 жылдың тамызында заңды негіздерсіз оларды ағаш кесу жұмыстарын жүргізуге рұқсат берді. Ол ағаш кесушіге рұқсат құжаттарынсыз және оларды төлемей ағаш кесу жұмыстарын жүргізуге мүмкіндік берді.

Сарапшының қорытындысына сәйкес, «Солтүстік Қазақстан облыстық орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі» РММ аумақтық инспекциясының орман шаруашылығы және ерекше

²⁵ Қазақстан Республикасының Орман кодексі: Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 шілдедегі N 477 Кодексі. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K030000477> (жүгінген күні: 13.12.2024).

қорғалатын табиғи аумақтар бөлімінің басшысы 2022 жылғы 23 қыркүйек – 2022 жылы Батыс орман шаруашылығының «Басаман орман шаруашылығы мекемесі» КММ орман қорының учаскелерінде (61-кварталдың 13,16-таңбалары; 111-кварталдың 13,14-таңбалары; 131-кварталдың 6,7,9-таңбалары; 116-кварталдың 5,7,8,10-таңбалары; 88-кварталдың 10,11,14,15-таңбалары; 48-кварталдың 20-таңбасы; 79-кварталдың 11,13,16,17,24-таңбалары) аз. Т., аз. М., аз. Н. тобының бригадалары ағашты кесу жұмыстарын орман билеттерін рәсімдемей және төлем алмай жүзеге асырған.

Батыс орманшылығы бойынша өз бетінше кесудің жалпы көлемі 2 628 054 теңге суммасына 429 м³ құрады.

Ұқсас жағдай Кондратьев орман шаруашылығының №37 орамы №33 кварталында орын алды, онда аз. Б басқарған бригада «Басаман орман шаруашылығы мекемесі» КММ орман алқабында ағаш кесу жұмыстарын рұқсат беру құжатысыз (ағаш кесу билеті) жүзеге асырды.

Жалпы көлемі 76 м³ болатын заңсыз кесілген ағаштардың құны 1 696 902 теңге құрады.

Осылайша, Кондратьев және Батыс орман шаруашылықтарында рұқсат құжатысыз (ағаш кесу билеті) жасалған заңсыз кесу көлемі 505 м³ орманды құрап, мемлекетке келтірілген жалпы залал **4 324 956** теңгені құрады.

Қылмыстық әрекетін жалғастыра отырып, аз. Ж. 2022 жылдың тамыз айында, қызмет мүдделеріне қарсы әрекет етіп, өзіне және басқа тұлғаларға пайда мен артықшылықтар алу мақсатында, қызметтік өкілеттіктерін асыра пайдаланып, өрт қауіпті кезеңде аз. Е, аз. Т және аз. А топтарының бригадаларына ағашты кесу жұмыстарын ағаш кесу билетін төлемей жүргізуге рұқсат беріп, оларды орманға кіруге және онда кедергісіз болуға мүмкіндік жасады.

Мамандардың қорытындысына сәйкес, жоғарыда аталған бригадалар тарапынан төлемсіз жүргізілген кесу көлемі 389 м³ орманды құрап, мемлекетке келтірілген залал **594 340** теңге болды, бұл базалық мөлшер бойынша есептелген.

2022 жылғы 25 қарашада Әулиекөл аудандық соты аз. М. мен аз. Н-ға қатысты айыптау үкімін шығарды, оған сәйкес олар ҚР ҚК-нің 340-бабы 2-бөлігі бойынша кінәлі деп танылды²⁶. Олар 2022 жылдың тамыз айында «Басаман орман шаруашылығы мекемесі» КММ Батыс орман шаруашылығының 48 орамы 20 кварталында, 79 орамы 13, 24 кварталында, сондай-ақ 79 орамы 11, 16, 17 кварталында «Қарағай» тұқымдас ағаштарды заңсыз кесу фактілері бойынша жауапқа тартылды.

Сондай-ақ, аталған соттың 2022 жылғы 25 қарашадағы үкімімен аз. Б. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 340-бабы 2-бөлігі

²⁶ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (жүгінген күні: 13.12.2024).

бойынша кінәлі деп танылып, 2022 жылдың тамыз-қыркүйек айларында «Басаман орман шаруашылығы мекемесі» КММ Кондратьев орман шаруашылығының 37 орамы 33-кварталында «Қарағай» тұқымдас ағаштарды заңсыз кескені үшін сотталды.

Сонымен қатар, 2022 жылғы 14 желтоқсанда аз. Т. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 340-бабы 2-бөлігі бойынша кінәлі деп танылып²⁷, Әуликөл аудандық сотының үкімімен 2022 жылдың тамыз-қыркүйек айларында «Басаман орман шаруашылығы мекемесі» КММ Батыс орман шаруашылығының 61 орамы 13, 16-кварталында, 111 орамы 13, 14-кварталында, 131 орамы 6, 7, 9-кварталында, 116 орамы 5, 7, 8, 10-кварталында, сондай-ақ 10, 11, 14, 15-кварталында «Қарағай» тұқымдас ағаштарды заңсыз кескені үшін сотталды.

2022 жылғы 18 қазанда Әуликөл аудандық сотының қаулысымен аз. Е. Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 381-1-бабы 2-бөлігі бойынша 2022 жылдың тамыз-қыркүйек айларында «Басаман орман шаруашылығы мекемесі» КММ Кондратьев орман шаруашылығының 22 орамы 26 кварталында ағаштарды заңсыз кескені үшін әкімшілік жауапкершілікке тартылды.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының Орман кодексінің 26 және 39-баптарына сәйкес, орман иелері мемлекеттік орман қоры аумағында өртке қарсы және санитарлық жағдайды қамтамасыз етуге, өрт қауіпсіздігі мен орман пайдалану ережелерінің бұзылуын алдын алуға, уақтылы анықтауға және жолын кесуге, сондай-ақ орман заңнамасының басқа да бұзушылықтарын болдырмауға міндетті. Орман өрттерін сөндіру бойынша қажетті шараларды қабылдау олардың жауапкершілігіне жатады. Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде орман пайдалану құқығы ормандағы жоғары өрт қаупі кезеңдерінде шектелуі тиіс²⁸.

2020 жылғы 26 қазандағы №373 Қостанай облысы әкімдігінің қаулысында орман аумағында жоғары өрт қаупі кезеңінде Қостанай облысының мемлекеттік орман қоры аумағында жеке тұлғалардың болуына тыйым салу белгіленген²⁹.

2022 жылғы 11 шілдеде Қостанай облысы бойынша Орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі инспекциясы жоғары өрт қаупі (5 дәрежелі) туындауына байланысты, барлық орман шаруашылығы басшыларына, соның ішінде аз. Ж-ға, мемлекеттік орман қоры

²⁷ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (жүгінген күні: 13.12.2024).

²⁸ Қазақстан Республикасының Орман кодексі: Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 шілдедегі N 477 Кодексі. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K030000477> (жүгінген күні: 13.12.2024).

²⁹ Орман зиянкестері мен ауруларына қарсы күрес жөніндегі авиацимиялық, авиобиологиялық және аэрозольдік іс-шараларды жүргізу кезінде, сондай-ақ орманда өрт қаупі жоғары кезеңдерде жеке тұлғалардың мемлекеттік орман қоры аумағында болуына тыйым салу және орман пайдалану құқығын шектеу туралы: Қостанай облысы әкімдігінің 2020 жылғы 26 қазандағы № 373 қаулысы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V20N0009512> (жүгінген күні: 13.12.2024).

аумағында жеке тұлғалардың болуын шектеу, барлық жұмыстарды (ағаш кесу, шөп шабу, жер жырту және т.б.) тоқтату, сондай-ақ орман қоры аумағына техника кіруіне тыйым салу қажеттігі туралы хабарланған.

Мемлекеттік орман күзеті туралы Ереженің 4-тармағы 1-тармақшасына және аз. Ж-ның лауазымдық нұсқаулығының 1.5-тармағына сәйкес, орман мекемесінің басшысы мемлекеттік орман күзетінің құрамына кіреді³⁰.

Алайда, жоғарыда аталған тыйымдарға қарамастан, 2022 жылдың тамыз айының соңында аз. Ж орман шаруашылығы аумағында орман өрттерінің алдын алу және оларға қарсы күрес шараларын жүзеге асыру міндетін орындауға тиісті бола тұра, өз қызметтік өкілеттіктерін теріс пайдалануын жалғастырды. Ол біртұтас әдіспен және біртұтас мақсатқа – қызметтік жағдайын пайдалану және ағаш кесушілерге қолайлы жағдай жасау арқылы жеке пайда табуға ұмтылып, «Басаман орман шаруашылығы мекемесі» бойынша өрт қаупі жоғары кезеңде орманда болуға және ағаш кесу жұмыстарын жүргізуге тыйым салу туралы бұйрық шығармай, әдейі әрекет етті. Аз. Ж. өз мүддесі мен басқа да тұлғалардың мүддесі үшін оған жақсы белгілі болған қоршаған ортаның қауіпті метеорологиялық жағдайларын (32-38 градус Цельсийден асатын ұзаққа созылған ыстық және құрғақ ауа райы, қатты құйынды жел, ылғалдың болмауы) қасақана елемеді. Ол орманда жеке тұлғалардың және техниканың болуына қатаң тыйым салынғанын нақты біле тұра, жеке пайда табу мақсатында жеке бригадаларға машиналар мен тракторларды пайдалана отырып, оның ішінде техникалық ақаулары бар және өрт қауіпсіздігіне қажетті арнайы құрылғылар – өрт сөндіргіштермен жабдықталмаған құралдармен ағаш кесу жұмыстарын кедергісіз жалғастыруға жеке өзі рұқсат берді.

Бұл ретте аз. Ж мекеменің орман өрттерін уақтылы анықтау және сөндіру бойынша шұғыл іс-шараларды орындауға техникалық жағынан жеткіліксіз жабдықталғаны туралы нақты білген.

Соның салдарынан, 2022 жылғы 2 қыркүйекте шамамен сағат 14:35-те тракторшы аз. Р, аз. Е-нің жалдамалы қызметкері бола отырып, Кондратьев орман шаруашылығы аумағында «МТЗ-82» маркалы доңғалақты трактормен (мемлекеттік нөмірі Р 183 АСЕ), шығару құбырында өрт сөндіргіші жоқ және цилиндр-поршень тобы ақаулы жағдайда, (38 градус Цельсийден жоғары) ыстық ауа райы мен желдің екпінді құйындылығы жағдайында, бағытын жиі өзгертіп тұрған жел кезінде орман алқабына жақын жерде №30 және №31 орамдардың

³⁰ Мемлекеттік орман күзеті туралы ережені бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 12 мамырдағы № 18-1/429 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500011326> (жүгінген күні: 13.12.2024).

маңынан өткен кезде іштен жанатын қозғалтқыштың шығару жүйесінен ұшқын шығуына жол берген. Бұл Басаман және Семиозер орман шаруашылықтарының, сондай-ақ Әулиекөл ауданының Аманқарағай және Озерное ауылдарының аумақтарын қамтыған ауқымды өрттің шығуына себеп болды, нәтижесінде мемлекетке, жеке және заңды тұлғаларға аса ірі залал келтірілді.

2022 жылғы 22 желтоқсанда Әулиекөл аудандық сотының үкімімен аз. Р Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 204-бабы 2-бөлігі және 341-бабы 1-бөлігі бойынша кінәлі деп танылып, сотталды³¹.

Өрт салдарынан 39 772,4 гектар орман және ормансыз алқаптар жойылып, жалпы суммасы **18 774 283 323,73** теңге залал келтірілді. Сонымен қатар, 91 тұрғын үй, 4 шағын бизнес нысанының және 5 шаруа қожалығының мүлкі, 33 аула (шаруашылық құрылыстарымен бірге), 20 бірлік автокөлік, ауылшаруашылық және арнайы техника, 122 бас мал жанып кеткен немесе зақымданған. Бұлардың жалпы құны **642 114 735** теңгені құрады. Сондай-ақ, «Семиозер орман шаруашылығы мекемесінің» мүлкіне **6 995 662,44** теңге залал келтірілді.

Аталған материалдық шығындарды өтеу және өртпен күресу мақсатында мемлекет **2 680 640 278,37** теңге бюджет қаражатын жұмсады.

Нәтижесінде, «Басаман орман шаруашылығы мекемесінің басшысы аз. Ж. лауазымды тұлға бола отырып, қызметтік өкілеттіктерін қызмет мүдделеріне қайшы, өзі мен басқа тұлғалардың пайдасы мен артықшылықтарын көздеу мақсатында теріс пайдаланды. Бұл аса ірі көлемдегі **22 108 953 295,54** теңге сомасындағы ауыр зардаптарға әкелді.

Осылайша, аз. Ж. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 361-бабы 4-бөлігінің 3-тармағында көзделген қылмыстық құқық бұзушылықты, яғни лауазымдық өкілеттіктерді теріс пайдалану (қызмет мүдделеріне қайшы, өзі мен басқа тұлғалардың пайдасы үшін әрекет ету арқылы ауыр зардаптарға әкелу) жасағаны үшін күдікті деп танылды.

3.2.3 Абай облысындағы өрт бойынша қылмыстық іс туралы:

М.З. Касымов, 1964 жылғы 2 тамызда дүниеге келген, Қазақстан Республикасы Абай облысының тумасы, Қазақстан Республикасының Экология және табиғи ресурстар министрлігінің Орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі комитетінің төрағасының 2023 жылғы 10 мамырдағы №27-7/13 бұйрығымен Қазақстан Республикасының «Семей Орманы» мемлекеттік орман табиғи резерватында (қысқаша –

³¹ Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (жүгінген күні: 13.12.2024).

«Семей Орманы» резерваты) уақытша бас директордың міндетін атқарушы лауазымына тағайындалды

М.З. Касымовқа сәйкес қызметтік нұсқаулық бойынша мынадай өкілеттіктер жүктелген: уәкілетті органның тапсырмасы бойынша мекеменің физикалық және заңды тұлғалармен, мемлекеттік басқару органдарымен қарым-қатынасында мекеменің мүдделерін білдіру; мекеменің атынан сенімхатсыз әрекет ету; нұсқаулықта көрсетілген міндеттермен байланысты жұмыстарды жетілдіру бойынша ұсыныстар енгізу; қорықтың өндірістік, шаруашылық және қаржылық-экономикалық қызметін ұйымдастыру және басқару, қолданыстағы заңнамаларға сәйкес мекеменің мақсаттарын орындауды қамтамасыз ету, мекемені білікті кадрлармен қамтамасыз ету, олардың кәсіби білімдері мен тәжірибелерін тиімді пайдалану және дамыту, қызметкерлердің біліктілігін жүйелі түрде арттыру, еңбек заңнамасы мен еңбек тәртібі талаптарын сақтау, жұмыс жағдайларын оңтайландыру; мекеме қызметкерлері үшін міндетті бұйрықтар шығару және тапсырмалар беру; мекеменің мүлкінің сақталуын қамтамасыз ету. Сонымен қатар, М.З. Касымов жауапты: мекеме мен оның қызметкерлеріне қауіп төндіретін техника қауіпсіздігі, өрт қауіпсіздігі және басқа ережелердің бұзылуына жол бермеу шараларын қабылдамау үшін; өз қызметтік міндеттерін орындамау (немесе тиісті орындамау) үшін, Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасымен белгіленген шекте жауапты болады.

2023 жылғы 22 ақпандағы «Семей Орманы» мемлекеттік орман табиғи резерваты туралы ережеге сәйкес, мекеменің бас директоры мекеменің жұмысын ұйымдастырып, басқарады, уәкілетті органға тікелей бағынады, мекеменің алдына қойылған міндеттерді орындау мен негізгі қызмет түрлерін жүзеге асыру үшін жеке жауапкершілік көтереді, мемлекеттік мекеменің өз құзыретіне сәйкес қызмет мәселелерін шешеді, барлық қызметкерлерге міндетті бұйрықтар, нұсқаулар, тапсырмалар мен жарлықтар шығарады.

Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы Еңбек кодексінің 23-бабының 13, 18, 19, 25-тармақтары, 182-бабы 2-тармағының 1, 2, 3, 15-тармақшаларына сәйкес жұмыс беруші (М.З. Касымовтың атынан) мынадай міндеттерді орындауы тиіс: егер жұмысты жалғастыру қызметкердің және басқа тұлғалардың өмірі мен денсаулығына қауіп төндірсе, жұмысын тоқтата тұру; қызметкерлерді еңбек жағдайларының зиянды және (немесе) қауіпті екенін ескерту; жұмыс орындарында кәсіби тәуекелдерді болдырмау шараларын қабылдау; еңбек қауіпсіздігі және қорғау бойынша ішкі бақылауды жүзеге асыру; кәсіби тәуекелдерді бағалау және оны азайту шараларын қабылдау; қызметкерлерге қауіпсіздік және еңбек қорғау мәселелері бойынша оқыту, нұсқаулық жүргізу, білімдерін тексеру ұйымдастыру;

апаттық жағдайлардың дамуына және басқа тұлғаларға жарақат алу қаупін болдырмау үшін шұғыл шаралар қабылдау³².

Сонымен қатар, өз қызметінде жоғарыда аталған құжаттардан басқа, М.З. Касымов Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрінің (2015 жылғы 23 қазандағы №18-02/942 бұйрығымен бекітілген) Ормандарда өрт қауіпсіздігі қағидаларына сүйенді (бұдан әрі – №1 Қағида)³³ және Өрт сөндіруді ұйымдастыру қағидаларын да басшылыққа алды (2017 жылғы 26 маусымдағы Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрінің №446 бұйрығымен бекітілген) (бұдан әрі – №2 Қағида)³⁴.

Қазақстан Республикасының Орман кодексінің 2003 жылғы 8 шілдедегі №477 заңының 69-бабының 6-1-тармағына сәйкес, орман өртін сөндіруді ұйымдастыру және басқару, тартылып отырған күштер мен құралдарға қарамастан, мемлекеттік орман күзетінің лауазымды адамы орман өртін сөндіру жөніндегі басшылықты жүзеге асырады³⁵.

Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 11 сәуірдегі № 188-V «Азаматтық қорғау туралы» Заңының 63-бабына сәйкес, өрт сөндіру жетекшісі өрт сөндіруге қатысушы жеке құрамды және өрт сөндіруге тартылған күштерді бірбасшылық принциптері бойынша басқарады. Басқалар өрт сөндіру жетекшісінің қызметіне тек Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен оны міндеттерін орындаудан босатып, басқаруды өзіне алып немесе басқа лауазымды тұлғаны тағайындау арқылы ғана араласуға құқылы³⁶.

ҚР Орман шаруашылығы мен ерекше қорғалатын табиғи аумақтарда орман өрттерін сөндіру жөніндегі №1 Қағиданың 43-тармағына сәйкес, орман шаруашылығы және ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың аумағында орман өрттерін сөндірудің жалпы басшылығы орман шаруашылығы мен ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың басшылығына жүктеледі.

№1 Қағиданың 44-тармағына сәйкес, жағдай күрделенген жағдайда орман өртін сөндіру жетекшісінің немесе оның тапсырмасы бойынша орман шаруашылығының басшысының орынбасары немесе тиісті уәкілетті тұлғаның басшылығымен жүзеге асырылады.

ҚР Орман шаруашылығы мен ерекше қорғалатын табиғи аумақтарда орман өрттерін сөндіру жөніндегі №1 Қағиданың 47-

³² Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі: Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000414> (жүгінген күні: 13.12.2024).

³³ Ормандардағы өрт қауіпсіздігі қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 23 қазандағы № 18-02/942 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012351> (жүгінген күні: 13.12.2024).

³⁴ Өрт сөндіруді ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2017 жылғы 26 маусымдағы № 446 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1700015430> (жүгінген күні: 13.12.2024).

³⁵ Қазақстан Республикасының Орман кодексі: Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 шілдедегі N 477 Кодексі. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K030000477> (жүгінген күні: 13.12.2024).

³⁶ Азаматтық қорғау туралы: Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 11 сәуірдегі № 188-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000188> (жүгінген күні: 13.12.2024).

тармағына сәйкес, барлау барысында өрттің түрі мен күші, орманның ең өртке қауіпті және құнды учаскелері, су қоймалары, өрттің таралуын тоқтататын немесе өртті сөндіруге арналған негіздер ретінде қызмет ететін бөгеттер, сондай-ақ мұндай бөгеттер мен негіз жолақтарын қай жерде құру қажет екендігі анықталады. Орман өртін сөндіру жетекшісі орман өртін сөндірудің тиімді ұйымдастырылуын қамтамасыз ету үшін өртке жүргізілген алдын ала барлау деректеріне негізделген тактикалық өрт сөндіру жоспарын құрады.

№2 Қағиданың 120-тармағына сәйкес, өрт сөндіру нәтижесіне жауапкершілік аға лауазымды тұлғаға жүктеледі, ол өртті сөндіруге жетекшілік жасағаны немесе басшылық етпегені маңызды емес.

Осылайша, М.З. Касымов, «Семей Орманы» резерватының уақытша бас директоры қызметінде, жоғарыда аталған құжаттар мен лауазымы бойынша өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі талаптардың сақталуына жауапты тұлға болып табылып, заңнамадағы барлық жоғарыда көрсетілген талаптар мен өз міндеттерін нақты білгеніне қарамастан, оларды елемей және дәрежі түрде бұзып, ауыр зардаптарға әкеп соқты. Бұл жағдай келесі жағдайларда орын алды.

2023 жылы 8 маусымда сағат 10:25-те Қазақстан Республикасының мемлекеттік орман шаруашылығы және орманды қорғау кәсіпорны «Қазавиалесоохрана» Бородулиха авиациялық бөлімшесінің жетекшісі А.П. Лебидов, Бородулиха ауылының үстінен 700-800 метр биіктікте ұшып бара жатып, орманның ортасында оңтүстік бағытта түтін шыққан жерді анықтады.

Сағат 10:28-де А.П. Лебидов, орманшылықтардың шекарасына жақындап, өрттің Батпаев орман шаруашылығының №66 және №67 кварталдарына жақын орналасқанын көрді.

Сағат 10:32-де өрттің нақты орнын анықтап, ол бірден радиобайланыс арқылы Батпаев орман шаруашылығына хабарлап, көрсетілген координаттарда өрт болып жатқанын айтып, өрттің төмен деңгейдегі күшті екенін және қосымша күштерді тарту үшін шаралар қабылдау керектігін айтты, өйткені өрт ошағы орман шаруашылығынан алыс және қол жетімсіз аймақта орналасқан.

Өртті алғаш анықтаған А.П. Лебидов оның көлемі шамамен 0,02 гектар екенін анықтап, бұл туралы алғашқы хабарламада айтқан. Анықталған өрт солтүстікке қарай қозғалып, шығысқа қарай кеңейе бастады.

Оның хабарламасынан кейін, сағат 10:42-де Батпаев, Краснокардон, Пригородный, Каштак, Талицк, Камышин және Бородулихин орман шаруашылығынан 21 адам мен 12 техника бірлігі (7 автоцистерна, 3 трактор және 2 шағын орман патрульдік кешен) өрт орнына жіберілді.

Сағат 11:25-те Батпаев орман шаруашылығының қызметкерлері өртті сөндіруге кірісті. Қосымша күштер мен құралдар (ҚР ТЖМ органдары)

«Семей Орманы» резерваты тарапынан сұралған жоқ, өрт сөндіру өз күштерімен жүргізілді.

Шамамен сағат 12:00-де өрт орнына М.З. Касымов келді. Ол «Семей Орманы» резерватының жоғары лауазымды тұлғасы ретінде және өрт қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша жауапты адам ретінде, №1 Қағиданың 43 және 44-тармақтарын бұза отырып, жағдай күрделенгеннен кейін өртті сөндіру бойынша жүктелген функцияларын номиналды түрде орындап, іс жүзінде өз міндеттерін орындамады. Ол өзіне бағынысты қызметкерлерді басқару, олардың қызметін ұйымдастыру мен бақылауды, сондай-ақ өртті сөндіруге қатысты барлық құрылымдық бөлімшелердің (орман шаруашылығы, филиалдар, резерваттың өзі) іс-қимылдарын үйлестіруді қамтамасыз етпеді. Сонымен қатар, М.З. Касымов өрттің таралуы туралы жедел ақпаратты үнемі алу үшін шұғыл шаралар қабылдамады.

Сонымен қатар, №1 Қағиданың 47-тармағы мен №2 Қағиданың 134-тармағын бұза отырып, М.З. Касымов өрт орнына барлау жүргізген жоқ және өртті сөндіруге қатысушыларға міндеттерді қою, олардың өзара іс-қимылын ұйымдастыру және қойылған міндеттердің орындалуын қамтамасыз ету шараларын қабылдамады; өрттің сипатының өзгеруі, желдің күшеюімен жоғарғы және төменгі деңгейдегі өрттің дамуы жағдайында орман өртін сөндірудің тактикалық жоспары жасалмады; өртке қарсы әрекеттердің шешуші бағыты, тәсілдері мен амалдары анықталмады; өрттің жағдайын үздіксіз бақылау жұмыстарын жүргізген жоқ; өрт орнына жедел штаб ұйымдастырылмады, оның орналасатын орны белгіленген жоқ; өрт сөндірудің жедел штабы өрттің жағдайы, тартылған күштер мен құралдар саны, олардың орналасуы және қабылданған шешімдер туралы ақпараттандырылған жоқ; өртті сөндіруге арналған әрекеттерді басқару жедел штаб немесе тікелей басқару арқылы қамтамасыз етілмеді; техникалық қауіпсіздікті сақтауға жауапты тұлға тағайындалмады; еңбек қауіпсіздігі мен қорғау ережелерінің сақталуы қамтамасыз етілмеді; өртті сөндіруге қатысушыларға олардың өмірі мен денсаулығына қауіп төнгені туралы ақпарат жеткізілмеді, бұл өрттің таралуы туралы жедел ақпарат алу мүмкіндігін болдырмауға, оның сөндірілуі барысындағы толық бақылаудың болмауына және «Семей Орманы» резерваты қызметкерлерінің қауіпсіздігіне әкелді.

Осының нәтижесінде, өртті сөндіруге бастапқыда өкілеттілігі жоқ тұлғалар жетекшілік етті, олар орман шаруашылығын, филиалдарды және резерватты өрт сөндіру бойынша үйлестіруді толық көлемде қамтамасыз ете алмады.

Келесі түрде, өрт орнына жеткеннен кейін, сағат 13:15-те А.П. Лебидов Батпаев орман шаруашылығына келесі ақпаратты жеткізді: «Өрт күшті төменгі деңгейде, кей жерлерде жоғарғы деңгейде, солтүстікке қарай (Камышин орман шаруашылығына бағыт) таралуда,

өрттің басы Батпаев орман шаруашылығының 55-кварталына жақындап қалды, алаңы шамамен 20 гектардан асады».

Осыған орай, сағат 13:18-де «Семей Орманы» резерватының операторы Абай облысының Төтенше жағдайлар департаментінің «Өрт сөндіру және авариялық-құтқару жұмыстары қызметі» мемлекеттік мекемесінің (бұдан әрі – «ӨС және АҚЖҚ» ММ) Күштер мен құралдарды жедел басқару орталығына сұрау салды. Сұрау салу Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік орман қорында табиғи өрттерді сөндіру үшін мемлекеттік өрт сөндіру қызметін тарту тәртібі туралы келісімнің» 3-бабының 5-тармағының 2 тармақшасына сәйкес, 4 техника бірлігін (2 автоцистерна және 2 су тасымалдаушы) көмек көрсету туралы болды.

Осыдан кейін, сағат 13:26-дан 13:36-ға дейін өрт орнына Бородулиха ауылындағы № 12 өрт сөндіру бөлімінен 7 қызметкер мен 2 техника бірлігі (1 автоцистерна және 1 су тасымалдаушы), сондай-ақ Новошувьба ауылындағы № 19 өрт сөндіру бекетінен 4 қызметкер мен 1 техника бірлігі (автоцистерна) жіберілді. Сонымен қатар, Төтенше жағдайлар департаментінің барлық жеке құрамын және «ӨС және АҚЖҚ» ММ жиналу туралы шешім қабылданды.

Сонымен қатар, 13:41-ден 14:08-ге дейін Абай облысының Төтенше жағдайлар департаментінің күштері мен құралдары 6 техника бірлігі құрамында өрт орнына жіберілді.

Алайда, қабылданған шараларға қарамастан, сағат 14:15-те өрт Батпаев орман шаруашылығының 42, 55, 66 және 67-кварталдарын қамтыған болатын. Өрттің басы (фронты) 42 учаскеде орналасып, өрт жоғарғы деңгейде таралуда. Осыған байланысты А.П. Лебидов хабарлап, күштер мен құралдар жеткіліксіз екенін атап өтті, өйткені өрт алаңы сол уақытта 100 гектардан асып кеткен еді.

15:35-те өрттің басы Камышин орман шаруашылығынан 1 километрден аз қашықтықта орналасып, Каштак орман шаруашылығының 1, 2 және 13 кварталдарын өрт шарпыды. Өрт алаңы 500 гектардан асты.

Өрттің Камышин, Каштак және Успен орман шаруашылықтарының шекараларына таралуы қауіпінің пайда болуына байланысты, 2023 жылдың 8 маусымында сағат 16:00 шамасында Успен орман шаруашылығының Новошувьбин филиалының «Семей Орманы» резерватының жетекшісі М.К. Жидебаева, филиал директоры А.А. Вернаниннің рұқсатымен және М.З. Касымовқа тиісті бақылауынсыз, Каштак, Камышин және Успен орман шаруашылықтарының шекараларын қосу бағытында 8 бағынышты жұмысшыны (ағаш шебері А.Г. Гулеев, аумақты қорғау инспекторлары М.В. Фредрих, С.Н. Нурбакытов, К.С. Носиненов, В.А. Симионин (әкесі), А.В. Симонин (ұлы), жүргізуші Н.А. Кабенов, орман өрт сөндірушісі В.В. Колиних) өртті тоқтатып, оның әрі қарай таралуына жол бермеу үшін жіберді

А.А. Вернанин және М.З. Касымов жасаған қылмыстық әрекеттерінің нәтижесінде, Успен орман шаруашылығының 8 қызметкері (А.Г. Гулеев, М.В. Фредрих, С.Н. Нурбакытов, К.С. Носиненов, В.А. Симионин, А.В. Симонин, Н.А. Кабенов, В.В. Колиних) өрттің нақты ауқымы мен таралу бағыттары туралы жедел және сенімді ақпаратқа ие болмай, Успен орман шаруашылығының техникасымен (1 – трактор және 1 – автоцистерна) және А.Г. Гулеев жеке УАЗ маркалы көлігімен Каштак, Камышин және Успен орман шаруашылықтарының шекараларын қосу бағытында шықты. Кейінірек, сағат 20:00-ден кейін Н. Кабенов жүргізушісін Д.Е. Гонкинді ауыстырды, ал В.В. Колинихтың орнына орман өрт сөндірушісі П.А. Гаршин келді.

16:10-да әуеден бақылау кезінде өрттің жоғарғы деңгейде өршіп жатқандығы анықталды. Өрттің басы (фронты) шамамен 2-3 километрді құрап, өрт алаңы 1 000 гектардан астам болды, қатты түтін пайда болып, күшті конвективті ағындар байқалды. Өрт шығысқа қарай өте жылдам таралып жатты.

18:25-те Батпаев орман шаруашылығының диспетчерлері мен Өскемен қаласындағы авиациялық топқа өрттің басы (фронты) Камышин орман шаруашылығының 160 және 161-кварталдарында орналасқандығы туралы хабарлама түсті. Өрт жоғарғы деңгейде өршіп, фронты 3 километрден асты, солтүстік және шығыс бағыттарында таралуда.

Өрттің Успен орман шаруашылығына жақындап келе жатқанын бақылап, 18:54-те орман шаруашылығының жетекшісі М.К. Жидебаева қосымша көмек сұрап, филиал директоры А.А. Вернанинге Каштак, Камышин және Успен орман шаруашылықтарының шекараларын қосу бағытында шығып бара жатқанын хабарлады.

Осылайша, А.А. Вернанин, өрт орнында жағдайды (өрттену деңгейі мен күші, өрт түрі – жоғарғы, төменгі, сондай-ақ желдің жылдамдығы мен өрттің таралу бағытын) алдын ала тексерместен, өзіне сеніп, көрсетілген орынға қосымша күштер мен құралдарды жіберуге шешім қабылдады. Ол 1 тракторды, Жернов орман шаруашылығының трактористі А.В. Дандибаевтің басқаруында, 1 автоцистernаны, Орталық орман шаруашылығының жүргізушісі Н.И. Пургаевтің (әкесі) басқаруында және Орталық орман шаруашылығының орман өрт сөндірушісі Н.И. Пургаевтің (ұлы) құрамын жіберді.

А.А. Вернанин, жауапты тұлға ретінде, М.К. Жидебаеваны, Новошувльбин филиалының орманды қорғау және қорғау бөлімінің инженері С.Б. Токтар мен Новошувльбин филиалының жүргізушісі А.С. Достаевты қызметтік көлікпен, «Нива – Шевроле» маркалы, мемлекеттік нөмірі 232 РН, көлік құралын жол парағысыз бағыттауға шешім қабылдады. Бұл көлік 2023 жылдың 17 сәуіріндегі №45-п бұйрығымен И.А. Бегинчиковке бекітілген болатын.

Сонымен қатар, М.З. Касымов аталған факт бойынша өртті

сөндіру іс-қимылдарын резервтің барлық құрылымдық бөлімшелерімен (орман шаруашылықтары, филиалдар мен өзі резервпен) үйлестірмей, өртті сөндіруге қатысқан қызметкерлермен (өз қарамағындағы қызметкерлермен) біржолғы басқару принциптерін сақтамай басқаруды жүзеге асырмады.

19:00-де өрттің алдыңғы шеті Камышин орман шаруашылығының ішкі бөлігіне 3 километрге өткенін, ал шығыс жағынан өрттің таралуы Каштак және Успен орман шаруашылықтарына таралғанын хабарлады. Өрттің таралуы өте жоғары жылдамдықпен (секундына 20 метрге дейін) жүріп, солтүстік және шығыс бағыттарында күшейді.

19:35-те А.А. Вернанинның тапсырмасы бойынша және М.З. Касымовтың тиісті бақылауынсыз Успен орман шаруашылығынан Каштак, Камышин және Успен орман шаруашылықтарының шекарасына қарай (Успен орман шаруашылығының 140 кварталы ауданы) «Нива – Шевроле» маркалы көлігінде М.К. Жидебаева, орманды қорғау және қорғау инженері С.Б. Токтар мен жүргізуші А.С. Достаев аттанды.

Онымен қатар, А.А. Вернанинның тапсырмасымен және М.З. Касымовтың тиісті бақылауынсыз, жоғарыда аталған бағытқа қосымша тракторшы А.В. Дандибаев Жернов орман шаруашылығынан, Центральды орман шаруашылығынан жүргізуші Н.И. Пургаев пен орман өртін сөндіруші С.Н. Пургаев 1 бірлік АЦ аттанды.

Жоғарыда аталған қызметкерлердің орман өртін сөндіруге шығуына рұқсат берген А.А. Вершинин, қосымша күштерді нақты өмір мен денсаулыққа қайтымсыз қауіп төндіретін жерге жіберіп, жағдайды талдамай, қосымша ақпарат сұрамай, және М.З. Касымовтың тиісті бақылауынсыз, орман өртін сөндіруге жауапты адам ретінде өз міндеттерін орындамаған, сол арқылы өрт сөндіру қауіпсіздігі жөніндегі 15.03.2021 жылғы нұсқаулықтың 1.1-тармағын бұзды. Аталған нұсқаулыққа сәйкес, ол орман өртін сөндіруге жіберілетін қызметкерлердің тізімін жасауы, бұл жұмысты орындауға дайындықтан өткен қызметкерлерді анықтауы, орман өртін сөндіру тобын жасақтап, оларды қажетті құралдармен, жұмыс киімдерімен, аяқ киімдермен, медициналық қобдишамен, 3 күнге жететін азық-түлікпен қамтамасыз етуі тиіс еді.

Сонымен қатар, А.А. Вернанин жұмыс беруші ретінде және өрт қауіпсіздігін қамтамасыз етуге жауапты тұлға ретінде өртті сөндіруге қатысатын қызметкерлерді жөнелту алдында олардың тиісті инструктаждан өтуін қамтамасыз етуі керек еді, бұл оның міндеті болып табылады, бірақ ол бұл талапты орындамады.

Сондай-ақ А.А. Вернанин жоғарыда аталған жауапты тұлға бола отырып, нұсқаулықтың 3.9-тармағына сәйкес өрт жиегін тікелей сөндірумен айналысатын қызметкерлерге арнайы киім, қорғаныш дулығалар, респираторлар, жеке санитарлық бекеттер, оқшаулағыш

газқағарлар ұсынуға тиіс болды.

Оған қоса, А.А. Вернанин өрт қауіпсіздігі талаптарын орындауға жауапты тұлға ретінде, М.К. Жидебаева Успен орман шаруашылығы қызметкерлерін өртті сөндіру орнына бағыттауға рұқсат бергенде, №1 Қағидалардың 51-тармағын елемей, өртті сөндіру жұмыстарының басталуы алдында филиал қызметкерлерін олардың жүргізілу тәртібімен және техника қауіпсіздігі талаптарымен таныстыруды ұйымдастырмады, осылайша өртті сөндірудің тиімді ұйымдастырылуын қамтамасыз етпеді.

Бұл ретте М.З. Касымов резервтің барлық құрылымдық бөлімшелерімен (орман шаруашылықтары, филиалдар және резервтің өзі) өртті сөндіру әрекеттерін нақты үйлестірмеді және жеке құрамды басқаруда бірегей басқару принциптерін орындамады, бұл өртті сөндіру процесінің толық және қажетті бақылаусыз қалуына және «Семей Орманы» резерватының қызметкерлерінің әрекеттеріне әсер етті.

Осылайша, өртті сөндіруді және бақылаудағы аумақта басқару міндеті М.З. Касымовқа жүктелді, бірақ ол осы міндеттен бас тартты.

М.З. Касымов аталған ұйымдастырушылық және басқа да кемшіліктері өртті оқшаулау үшін күштер мен құралдарды уақтылы шоғырландыруға және енгізуге кедергі келтіріп, өрттің әрі қарай таралуына алып келді.

Сағат 20:20-де күшті жоғарғы өрттің шығысқа (Каштак және Успен орман шаруашылықтарына) және солтүстікке (Камышин орман шаруашылығына) қарай таралуы жалғасты.

Шамамен сағат 21:00-де желдің бағыты солтүстік-батыстан оңтүстікке өзгеріп, желдің екпіні 15-тен 20 метрге дейін жетті. Өрт 90 градусқа бұрылып, Успен орман шаруашылығының 140 кварталына қарай тез бұрылды. Бұл аумақта М.З. Касымовтың тиісті бақылауынсыз 14 қызметкер болды, олар А.А. Вернанинның бейтарап қатынасы арқылы тағайындалып, өрт қауіпсіздігі талаптарын орындауға жауапты болды. Өрттің бағыты мен ауқымы күрт өзгеріп, 14 қызметкердің үстіне құлап, оларды шығу жолдары жоқ күйде қалдырды. Бұл өз кезегінде олардың мезгілсіз өліміне әкелді. Соңғы рет М.К. Жидебаева және оның тобы сағат 21:44-де радио арқылы хабарлап, оларды жоғарғы өрт жауып жатқанын және шығу жолдарының жоқ екенін айтты. Бұл жағдайды М.З. Касымов пен А.А. Вершинин бағаламаған, олар ақпарат бермеген, өздерінің бағыныштыларының күштерін және құралдарын үйлестірмеген, өрт қауіпсіздігі талаптарын орындамаған.

Өз кезегінде, М.З. Касымов, «Семей Орманы» резерватының жоғары лауазымды қызметкері әрі өрт қауіпсіздігін қамтамасыз етуге жауапты тұлға ретінде, №2 Қағиданың 120 тармағына сәйкес өртті сөндіру нәтижесіне жауапты болған, өртті сөндіруді өз мойнына алды ма, жоқ па, оған қарамастан, №1 Қағидалардың 43 және 44-тармақтарын бұзып, күрделенген жағдайды ескере отырып, өзіне

жүктелген өрт сөндіру жетекшілігі міндеттерін номиналды түрде орындады. Нақты түрде ол өзіне бағынышты қызметкерлермен орталықтандырылған және біржақты басқаруды жүзеге асырмады, сондай-ақ өртті сөндіру бойынша барлық құрылымдық бөлімшелердің (орман шаруашылығының, филиалдардың, резерваттың) әрекеттерін үйлестіруді жүзеге асырмады және өрттің таралуы туралы жедел ақпарат алу бойынша шұғыл шаралар қабылдамады.

Сонымен қатар, №1 Қағиданың 47-тармағын және №2 Қағиданың 134-тармағын бұза отырып, М.З. Касымов өрттің орнында барлау және жағдайды бағалау жұмыстарын жүргізбеді, өртті сөндіруге қатысушыларға тапсырмалар қоймады, олардың өзара әрекеттесуін ұйымдастырмады және қойылған тапсырмалардың орындалуын қамтамасыз етпеді; өрттің сипатының өзгеруін (желдің күшеюі нәтижесінде жоғарғы және төменгі өрттің таралуы) ескере отырып, өрт сөндірудің тактикалық жоспарын құра алмады; өрттің таралуы бойынша шешуші бағыттарды, әдістерді және әрекеттерді анықтамады; өрттің өзгеруіне бақылау жүргізу жұмыстары ұйымдастырылмады; өрт орнында жедел штаб құрылған жоқ, оның орналасатын орны анықталмады; өртті сөндіру жедел штабына өрттің жағдайы, тартылған күштер мен құралдардың саны, олардың орналасуы және бұрын қабылданған шешімдер туралы хабар берілген жоқ; өрттегі әрекеттерді басқару жедел штаб арқылы немесе тікелей жүзеге асырылмады; қауіпсіздік техникасын сақтау үшін жауапты тұлға тағайындалмады; еңбек қауіпсіздігі мен қорғалуын қамтамасыз ету талаптары орындалмады; өртті сөндіруге қатысушыларға олардың өмірі мен денсаулығына қауіп төну туралы ақпарат жеткізілмеді, бұл өз кезегінде өрттің таралуы туралы жедел мәліметтерді алудың мүмкін еместігіне, өртті сөндіру барысын бақылаудың толық болмауына және «Семей Орманы» резерватының қызметкерлері бойынша қажетті бақылаудың жүзеге аспауына әкеп соқты.

Осыған байланысты, өртті сөндіруді алғашқыды өрт сөндіру жетекшісі құқығына ие емес тұлғалар басқарды, олар орман шаруашылықтарының, филиалдардың және резерваттың өртті сөндіру жұмыстарын толықтай үйлестіру мүмкіндігіне ие болмады.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, М.З. Касымов «Семей Орманы» резерватының уақытша атқарушы директоры бола отырып, оның құзыретіне бағынатын барлық қызметкерлердің жұмысын қамтамасыз етуде өрт қауіпсіздігі талаптарының сақталуын тиісті деңгейде қамтамасыз етпеді, Орман кодексін, №1 және №2 Қағидалар мен лауазымдық нұсқаулықты бұзды, ал А.А. Вершинин филиал директоры ретінде, оның құзыретіне жататын барлық қызметкерлердің жұмысын қамтамасыз ету бойынша өрт қауіпсіздігі талаптарының сақталуын тиісті деңгейде қамтамасыз етпей, №1 Қағидаларын, Өртті сөндіру бойынша қауіпсіздік техникасы нұсқаулығын және еңбек шартын

бұзды, бұл өз кезегінде ауыр салдарға әкеп соқты, яғни абайсызда 14 қызметкердің қазасына алып келді (М.К. Жидебаева, С.Б. Токтар, А.С. Достоев, А.Г. Гулеев, М.В. Фредрих, С.Н. Нурбакытов, К.С. Носиненов, В.А. Симионин (әкесі), А.В. Симионин (ұлы), Н.И. Пургаев (әкесі), С.Н. Пургаев (ұлы), П.А. Гаршин, А.В. Дандибаев, Д.Е. Гонкин). Қарағанды облысы ТЖД «ӨС және АҚЖҚ» ММ, «Семей Орманы» резерватының мүлкіне зақым келді, А.Г. Гулеев, өртпен күресуге жұмсалған мемлекеттік шығын 85 млн теңгеден астам көлемде болды.

Осылайша, М.З. Касымовтың қылмыстық әрекетін Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 292-бабының 3-бөлімі бойынша саралау керек, яғни өрт қауіпсіздігі талаптарын сақтау жөніндегі міндеттерді орындауға жауапты тұлғаның оларды бұзуы, абайсызда ауыр салдарға, екі немесе одан да көп адамның өліміне әкеп соқтырды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Ормандағы өрттерге байланысты туындайтын ауқымды теріс салдарлар мен көптеген мәселелерді жүйелі және кәсіби түрде қарау қажеттілігі туындайды.

Зерттеу көрсеткендей, қолданыстағы нұсқаулықтар жаңартуды және қазіргі заманғы сынақтармен бейімделуді қажет етеді. Мұндай істерді тергеу барысында туындайтын қиындықтар тәжірибенің жетіспеушілігімен, ведомстволар арасындағы үйлестірудің жеткіліксіздігімен, өрттердің себептері мен жағдайларын анықтау үшін өзекті технологиялар мен әдістердің болмауымен байланысты.

Қазіргі заманның шындығы мен өрттер ауқымын ескере отырып, ұсынылған ұсынымдар заманауи техникалық құралдарды, мысалы, дрондарды, жылжымалы зертханаларды және геоақпараттық жүйелерді енгізудің қажеттілігін айқындайды. Бұл технологиялар өрт ошақтарын жедел тіркеуге, өрттің таралу бағытын талдауға және залал көлемін құжаттауға мүмкіндік береді, бұл дәлелдік базаның сапасын айтарлықтай жақсартып, тергеу мерзімін қысқартады.

Сонымен қатар, сотқа дейінгі тергеудің тиімділігі үшін рөлдері мен міндеттері нақты бөлінген білікті тергеу-жедел топтарды құру маңызды. Тергеу органдарының, ТЖМ және басқа да мамандандырылған қызметтердің үйлесімді әрекеттесуі өрттің себептерін жедел анықтауға және кінәлілерді анықтауға ықпал етеді.

Аталған нұсқаулықта баяндалған ұсынымдар келесілерге мүмкіндік беретін практикалық құрал екенін атап өту маңызды:

- орман өрттері бойынша істерді тергеудің нәтижелілігін арттыру;
- тергеу іс-шараларын жүргізуге жұмсалатын уақыт пен ресурстық шығындарды азайту;
- болашақта өрттердің алдын алу үшін алдын алу шараларын күшейту.

Қол жеткізілген нәтижелерге қарамастан, тергеулер мен өңірлердің климаттық ерекшеліктері туралы жүйеленген деректердің жетіспеушілігі сияқты бірқатар шектеулерді ескеру қажет. Болашақта зерттеулердің перспективалары тергеу алгоритмдерін егжей-тегжейлі әзірлеуге, тергеу әрекеттерінің тактикасын жетілдіруге және орман өрттерінің жиілігіне әсер ететін фактор ретінде климаттық өзгерістерді талдауға бағытталуы мүмкін.

Осылайша, әзірленген ұсынымдар орман өрттері бойынша істердің сотқа дейінгі іс жүргізудің тиімді және заманауи жүйесін қалыптастыруға бағытталған. Оларды енгізу тергеулердің сапасы мен жеделдігін арттыруға ғана емес, сонымен бірге қоршаған орта мен экономикаға келтірілетін айтарлықтай зиянның алдын алуға, табиғи ресурстарды болашақ ұрпақ үшін сақтауға мүмкіндік береді. Осы бағытты одан әрі жетілдіру қоғамның тұрақты дамуы мен елдің экологиялық қауіпсіздігіне маңызды үлес қосады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ

1. Ормандардағы өрт қауіпсіздігі қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 23 қазандағы № 18-02/942 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012351> (жүгінген күні: 13.12.2024).

2. Өрт сөндіруді ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2017 жылғы 26 маусымдағы № 446 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1700015430> (жүгінген күні: 13.12.2024).

3. Өрт қауіпсіздігі қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрінің 2022 жылғы 21 ақпандағы № 55 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200026867> (жүгінген күні: 13.12.2024).

4. Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде орман қорын күзету, қорғау, пайдалану, ормандарды молықтыру және орман өсіру бойынша нормалар мен нормативтерді бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 20 шілдедегі № 18-02/664 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500011995> (жүгінген күні: 13.12.2024).

5. Орман қорының аумағында ағаштың заңсыз кесілуінен келтірілген залалды есепке алу мен айқындау қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 30 қаңтардағы № 18-02/52 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V15F0010364> (жүгінген күні: 13.12.2024).

6. Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде сүректі түбірімен босату қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің м.а. 2015 жылғы 27 ақпандағы № 18-02/178 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500010679> (жүгінген күні: 13.12.2024).

7. Орман шаруашылығы, ерекше қорғалатын табиғи аумақтар салаларындағы мемлекеттік мекемелердің тауарларды (жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді) өткізу бойынша ақылы қызмет түрлерін көрсету және олардың тауарларды (жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді) өткізуден түскен ақшаны жұмсау қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2016 жылғы 26 қаңтардағы № 22 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013378> (жүгінген күні: 13.12.2024).

8. Мемлекеттік орман қоры аумағында орманды жанама пайдалану қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 30 сәуірдегі № 18-02/405

бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500011882> (жүгінген күні: 13.12.2024).

9. Ұйымдардың жұмыскерлері мен халықты өрт қауіпсіздігі шараларына оқыту қағидаларын және өрт қауіпсіздігі шараларына оқыту жөніндегі оқу бағдарламаларының мазмұнына қойылатын талаптарды бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар министрінің 2014 жылғы 9 маусымдағы № 276 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1400009510> (жүгінген күні: 13.12.2024).

10. Орман қорының аумағында өрттен келтірілген залалды есепке алу, айқындау және өтеу қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 27 қаңтардағы № 18-02/42 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500010418> (жүгінген күні: 13.12.2024).

11. Мемлекеттік орман қорында таңбалар қолдану қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 30 қаңтардағы № 18-02/53 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V15F0010359> (жүгінген күні: 13.12.2024).

12. Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде ағаш кесілген жерлерді куәландыру қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2014 жылғы 25 желтоқсандағы № 18-02/691 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V14F0010141> (жүгінген күні: 13.12.2024).

13. Ормандарды молықтыру мен орман өсіру және олардың сапасына бақылау жасау қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2014 жылғы 22 желтоқсандағы № 18-02/681 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V14F0010119> (жүгінген күні: 13.12.2024).

14. Қазақстан Республикасының Орман кодексі: Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 шілдедегі N 477 Кодексі. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K030000477> (жүгінген күні: 13.12.2024).

15. Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі: Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000414> (жүгінген күні: 13.12.2024).

16. Азаматтық қорғау туралы: Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 11 сәуірдегі № 188-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000188> (жүгінген күні: 13.12.2024).

17. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі: Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231> (жүгінген күні: 13.12.2024).

18. Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы: Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000416> (жүгінген күні: 13.12.2024).

19. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (жүгінген күні: 13.12.2024).

20. Орман зиянкестері мен ауруларына қарсы күрес жөніндегі авиахимиялық, авиабиологиялық және аэрозольдік іс-шараларды жүргізу кезінде, сондай-ақ орманда өрт қаупі жоғары кезеңдерде жеке тұлғалардың мемлекеттік орман қоры аумағында болуына тыйым салу және орман пайдалану құқығын шектеу туралы: Қостанай облысы әкімдігінің 2020 жылғы 26 қазандағы № 373 қаулысы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V20N0009512> (жүгінген күні: 13.12.2024).

21. Мемлекеттік орман күзеті туралы ережені бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 12 мамырдағы № 18-1/429 бұйрығы. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500011326> (жүгінген күні: 13.12.2024).

22. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы: Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс] – Айналыс режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410> (жүгінген күні: 13.12.2024).

ОРМАН ӨРТТЕРІ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША СОТҚА ДЕЙІНГІ ІС ЖҮРГІЗУ ӘДІСТЕМЕСІ: ПРАКТИКАЛЫҚ ҰСЫНЫМДАР

АВТОРЛАР:

Кравченко Алексей Иванович Қостанай облысы прокуратурасының Сотқа дейінгі тергеп-тексеру басқармасы бастығы, әділет кеңесшісі

Сәдібеков Бахытжан Исламбекұлы Атырау облысы прокурорының бірінші орынбасары, аға әділет кеңесшісі

Байконыр Ернар Байжанұлы Абай облысы прокуратурасының Сотқа дейінгі тергеп-тексеру басқармасы бастығы, әділет кеңесшісі

Каратаев Берик Сартаевич Қостанай облысы прокуратурасының Сотқа дейінгі тергеп-тексеру басқармасындағы облыс прокурорының көмекшісі, әділет кеңесшісі

Калмурзина Зарина Жандарбековна ҚР БП Құқық қорғау органдары академиясы Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру институты Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының доценті, әділет кеңесшісі

Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясының баспаханасында шығарылған
Компьютерде беттеген Калмурзина З.Ж.

Пішімі 60x84/16

Шартты баспа табағы 4,25.

Таралымы 50 дана.

